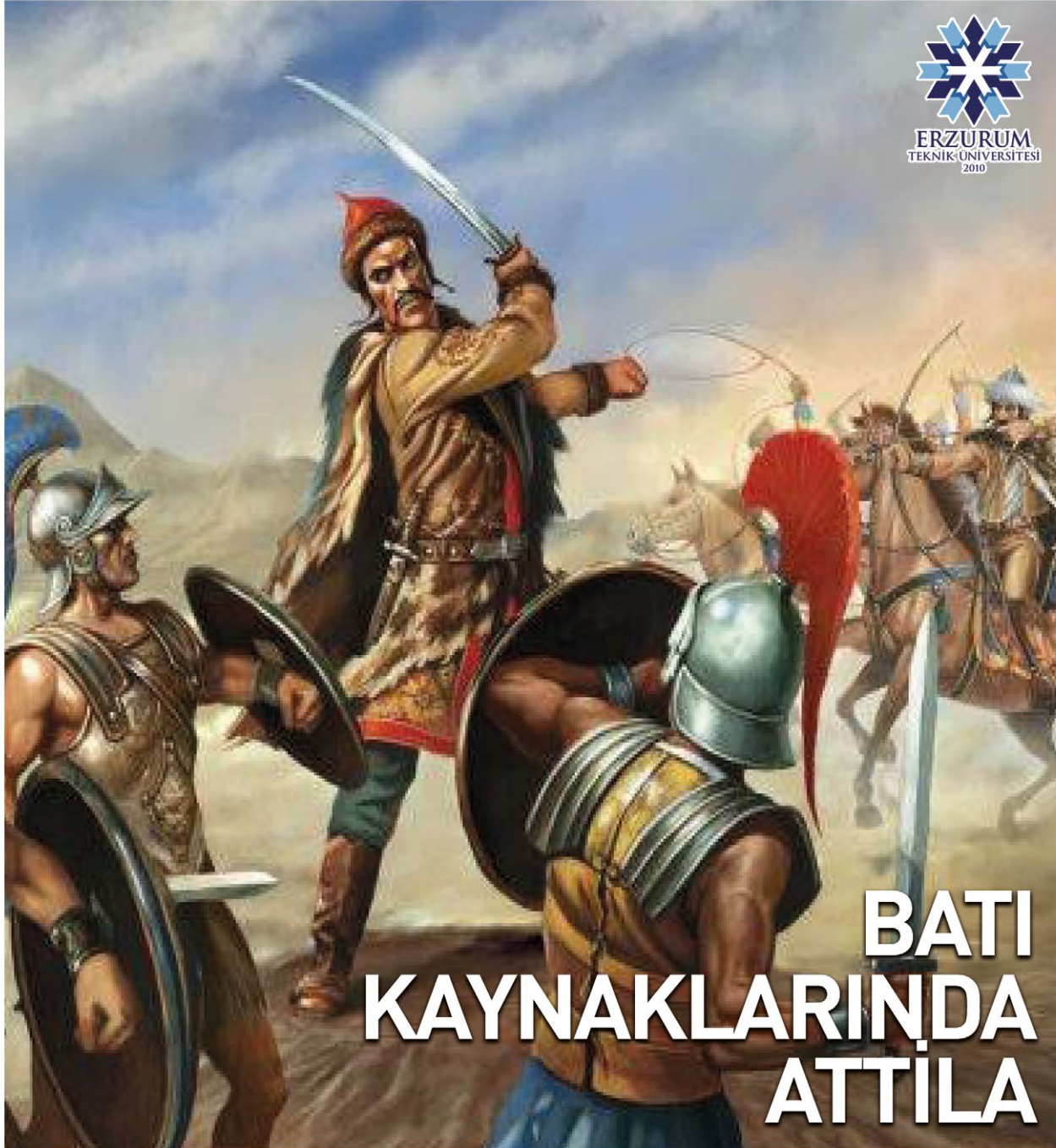

GENÇ TARİH

ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ARALIK 2024 • SAYI: 5

- 02** OKÜLTİZM: CİN İNANIŞI...
06 BİR ASİ: KARA YORĞI
10 NEHİRLER MEDENİYETE...
25 PATRİK NİKEPHOROS...

- 30** ORTAÇAĞ AVRUPA'NIN DİLENCİLERİ
38 ERZURUM'UN KADİM GELENEĞİ: 1001 HATİM
43 OSMANLI'DA KAÇ PADİŞAH VARDI?
47 GULAM SİSTEMİ VE EMİR PORSUK
52 MOĞOL TOPLUMUNDA KADIN

GENÇ TARİH

Aralık 2024 Sayı: 5

Yayın Yönetmeni
Doç. Dr. Mehmed
Gökhan POLATOĞLU
(Tarih Bölümü Başkanı)

Sayı Editörü
Dr. Öğr. Üyesi
Kaan AKAR

Görsel Yönetmen
Cavit Emre ŞEN

Bu dergi öğrencilerin akademik becerilerini geliştirmeye yöneliktir. Görsellerin kullanımı yazarların sorumluluğundadır ve varsa, telif hakları sahiplerine aittir. Görsellere dair hak sahiplerinin kaldırma, değiştirme isteği olması durumunda talepleri yerine getirilecektir. Çalışmadaki görsellerde filmlerden alınan sahneler varsa sadece akademik olarak öğrencilere tanıtılması ve izlenmesi için öneri mahiyetindedir.

Değerli Okurlar,

ETÜ Genç Tarih, beşinci sayısı ile siz kıymetli okuyucularla buluşmanın derin mutluluğunu yaşıyor. Diğer sayılarında olduğu gibi bu sayısında da tarihin farklı alanlarında birbirinden dikkat çekici konuları barındırarak, okurlarını tarihi bir serüvene davet ediyor. ETÜ Genç Tarih'in bu sayısında bölümümüz değerli öğrencilerinden; Ahmet DİŞBUDAK, "Okültizm: Cin İnanışı ve Büyücülük"; Ahmet YILDIRIM, "Bir Asi: Kara Yorgi"; Beyza Nur BÖLEK, "Nehirler, Medeniyete Doğru Akan Sular"; Büşra ÇINAR, "Batı Kaynaklarında Attila"; Gülse EFE, "Patrik Nikephoros ve Hayatı"; İrem Sude KURT, "Orta Çağ Avrupa'nın Dilencileri"; Meryem ÇAKIR, "Erzurum'un Kadim Geleneği: 1001 Hatim"; Sümeyye LEYLEK, "Gulam Sistemi ve Emir Porsuk"; Sümeyye LEYLEK-Ahmet YILDIRIM, "Osmanlı'da Kaç Padişah Vardı?" ve Zehra SEVMEZ, "Moğol Toplumunda Kadın" adlı yazıları ile yer aldılar.

ETÜ Genç Tarih'in editörlüğünü yapan Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Kaan AKAR'a teşekkürlerimizi sunarız. Derginin; oluşumu, gelişimi ve işleyişi süreçlerinin mimarları olan Tarih Bölümü Öğretim Üyesi ve Rektör Yardımcısı Sayın Prof. Dr. Naim ÜRKMEZ, Edebiyat Fakültesi Dekanı Sayın Prof. Dr. Uğur AKBULUT ve Sayın Prof. Dr. Murat KÜÇÜKÜĞURLU hocalarımız başta olmak üzere Bölümümüzün tüm değerli akademisyenlerine teşekkürü bir borç biliriz.

Nihai bağlamda her dâim desteklerini ve himayelerini esirgemeyen Erzurum Teknik Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Bülent ÇAKMAK'a en derin saygı ve şükranlarımızı sunarız.

Faydalı olması ve katkı sağlaması dileğiyle...

Doç. Dr. Mehmed Gökhan POLATOĞLU
ETÜ Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Başkanı

Ahmet Dişbudak*

OKÜLTİZM: CİN İNANIŞI VE BÜYÜCÜLÜK

İlk çağlardan itibaren insanlar, gizemli olaylara ve doğaüstü güçlere büyük bir ilgi ve merak duymuştur. İnsanlar, bu güçleri bilmek, korunmak, şifa bulmak ve bazı olayları kontrol etmek istemiştir. Büyü, sihir, doğaüstü varlıklarla iletişim kurma ve çeşitli sembollerle gerçekleştirilen ritüeller gibi bu tür uygulamalara genel olarak **“okültizm”** denilmiştir. Okültizm terimi Latince; “gizlemek, örtmek, sır tutmak” anlamına gelen **“occulto”** fiilinden türetilmiştir. Tarih boyunca farklı toplumlar, bu gizli bilgilere ulaşmaya çalışmış ve bunları kendi kültürlerinde kullanmıştır.

Cin İnanışı

Her kültürde, mitler ve inanışlarla şekillenen bir okült bilgi sistemi bulunmaktadır. Bu inanışlar genellikle iyi ve kötü insanüstü varlıklar etrafında şekillenmiştir. Neredeyse bütün toplumlarda cin, şeytan ve ruh kavramlarına dair inanışlar yaygındır. Tanrılar iyiliği temsil ederken, cinler ve şeytanlar kötülüğün temsilcisi olarak görülmüştür. Babil kültüründe cinler, bazen tanrı Anu’nun oğulları sayılırken, bazen güneş tanrısı Nergal’le ilişkilendirilmiştir. Babil cinleri genel olarak **“Utukku”** adıyla tanımlanmıştır. İyi ruhlar, başlangıçta koruyucu ev ruhlariyken, zamanla tamamen

koruyucu varlıklar haline gelmiştir. Ancak kötü ruhlar için “Şedu Limnu” terimi kullanılmıştır.

Babil’deki Lamaştu, Anadolu’daki Alkarısı inanişına benzer bir figürdür. Lamaştu, lohusa kadınlara musallat olan bir canavardır. Yahudi inanişında ise Lilith figürü dikkat çeker. Lilith, Âdem ile olan birlikteliğinden sonra şeytan çocuklar doğurmuş ve bebeklere zarar veren bir varlık olarak anlatılmıştır. Türk kültüründe cin ve ruh kavramı farklı boyutlarda ele alınmıştır. Eski Türklerde “İye” adı verilen varlıklar, Tanrı’nın emriyle hareket eden iyi ya da kötü ruhlar olarak görülmüştür. Albastı gibi kara iyeler ise özellikle lohusalara musallat olan varlıklar arasında yer almıştır.

Her kültürde, mitler ve inanişlarla şekillenen bir okült bilgi sistemi bulunmaktadır. Bu inanişlar genellikle iyi ve kötü insanüstü varlıklar etrafında şekillenmiştir. Neredeyse bütün toplumlarda cin, şeytan ve ruh kavramlarına dair inanişlar yaygındır. Tanrılar iyiliği temsil ederken, cinler ve şeytanlar kötülüğün temsilcisi olarak görülmüştür. Babil kültüründe cinler, bazen tanrı Anu’nun oğulları sayılırken, bazen güneş tanrısı Nergal’le ilişkilendirilmiştir.

Büyücülük

Büyücülük, doğaüstü güçleri kullanarak olayları etkileme veya kontrol etme sanatıdır. Mezopotamya kültüründe büyücülük, “kara büyü” ve “ak büyü” olarak ikiye ayrılmıştır. Kara büyü, hastalıkların kötü ruhların etkisiyle olduğu inancına dayanır ve insanlar kötü cinlerin etkilerinden korunmak için ritüeller gerçekleştirirlerdi. Bu ritüellerde maddi nesneler, bitkiler ve su gibi araçlar kullanılmıştır. Şamanizm, büyücülük inançlarının farklı bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Orta Asya Türk kültüründe Şamanizm, ruhlarla iletişim kurma ve onları kontrol etme pratiği olarak önemli bir yere sahiptir. Şamanlar, hem ruhları iyileştirici hem de kötülüklerle mücadele eden kişiler olarak toplumda saygı görmüştür. Hristiyan inancında büyücülük, genellikle şeytanla iş birliği anlamına gelmiştir. Avrupa’da cadılık, dönemine göre iyileştirici ya da tehlikeli olarak algılanmıştır. Bu farklı yaklaşımlar, büyücülük kavramının kültürler arasında nasıl değiştiğini göstermektedir.

Okültizm, cin ve büyücülük kavramları, insanların bilinmeyen anlama ve kontrol etme arayışlarının bir sonucudur. Bu kavramlar, farklı kültürlerde ve dönemlerde çeşitli benzerlikler göstermiş, aynı zamanda toplumların sosyal, dini ve kültürel yapılarını şekillendirmiştir. Cin inanişları, Babil’den Yahudi kültürüne, Türklerden Hristiyan inancına kadar birçok toplulukta yer almış ve bu inançlar arasında büyük paralellikler kurulmuştur.

* Erzurum Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü 3.Sınıf Öğrencisi

Kaynakça

Dağdeviren, Habibe Ceren ve Altınay, Ramazan, “Ortaçağ’da Kadının Sağaltım Uygulamalarında Şaman (İyi) ve Cadı (Kötü) Olarak Temsili”, *Milli Folklor*, 17, 2022, 48-59.
Eliade, Mircea, *Okültizm, Büyücülük ve Kültürel Modalar*, Çeviren: Cem Soydemir, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2016.
Mandacı, Ebru, “Arkeolojik ve Yazılı Kaynaklar Işığında Eski Mezopotamya Topluluklarında Büyü ve Büyücülük”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 2016, 217-232.

Ahmet Yıldırım*

BİR ASİ: KARA YORGİ

Sırbistan, Fatih Sultan Mehmet tarafından alındıktan sonra Osmanlı Devleti'ne bir eyalet olarak katılmıştı. Sırp toprakları sipahiler arasında idare bakımından paylaşılmış fakat Sırp köylüsü toprağın gerçek sahibi kalmıştı. Köylü, sipahilere kanunnamelerle belirtilen bir toprak gelirin dışında bir şey vermiyordu. Ayrıca Sırlara din ve dil hürriyetiyle birlikte geleneklerine göre kendilerini idare etmek imtiyazları da verilmişti. Avrupa'da henüz derebeylik sisteminin devam ettiği bir devirde, ekonomisi ziraata dayalı bir halk olan Sırlara uygulanan bu rejim, Osmanlı'nın kendi devrindeki diğer devletlere göre çok daha adil ve ileri bir seviyede olduğunun bir göstergesidir.

Sırlar, Türk idaresinden memnundu ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar da Osmanlı Devleti'ne önemli sayılabilecek bir sorun çıkarmadı. Fakat bu tarihten sonra Sırların, Osmanlı Devleti'ne karşı tutumlarında değişiklikler başladı. Rusya ve Avusturya ile yapılan savaşlarda, Sırp toprakları çok defa savaş alanı oldu. Avusturya ve Rusya ajanları, Sırlar arasında milliyetçilik ve bağımsızlık duygularını körüklemeye çalıştı. Bazı Sırlar, Avusturya ve Rusya ordularında askerlik yapmaya bile başladı. Osmanlı Devleti'nin genel durumu Sırlar arasında yapılan propagandaları önlemeye elverişli değildi. Devletin otoritesi doğrudan Rumeli'nin güvenine bağlıydı.

Fakat Rumeli, ayanların ve dağlı eşkıyaların baskısı altında bulunuyordu. Türk ve Müslüman olan bu ayanlarla eşkıyanın padişaha karşı başkaldırmaları, durumlarından memnun olmayan Sırların ayaklanması için bir örnek oldu. Sırbistan'da kanunnamelerle kurulmuş olan adil rejim zamanla bozulmuş, Sırlar kalelerde oturan yeniçeri dayılarının keyfi uygulamalarına maruz kalmaya başlamıştı. Ancak Belgrad paşalığına yetenekli ve değerli valilerin gönderilmesi, yeniçeri dayılarının reayaya kötü muamelesini biraz olsun önlemekteydi.

Kara Yorgi, iri yarı, eskiden domuz tüccarlığı yapmış, daha sonra dağa çıkmış ve ardından Avusturya ordusunda görev yapmış biriydi. Kara Yorgi, kendiliğinden başlamış olan savunma hareketlerini sistemli hale getirdi. Yeniçerilere karşı Balkanların klasik savaş taktiği olan gerillayı kabul etti. Sırp çeteleri dağlara, ormanlara sığındı. Yolları, hanları ve küçük istihkamları basarak, yeniçerileri şiddetli bir mücadeleye mecbur etti. Bu taktik, yeniçeri düşmanı bazı Müslümanları da yardıma sevk etti. Bekir Paşa'nın Belgrad'ı alması ve temizlemesi sonrası isyanın aslında son bulması gerekiyordu. Fakat asiler dağılmamakta ısrar ediyor birkaç madde öne sürüyorlardı.

Hacı Mustafa Paşa, reayayı koruyucu muamelesinden dolayı Sırlar tarafından çok sevilir ve “baba” olarak anılıyordu. 1801’de yeniçeriler Hacı Mustafa Paşa’yı öldürdü ve kendilerine katılanlarla birlikte tam bir terör rejimi uyguladı. Yeniçerilerin Sırbistan’da çıkardıkları olaylardan şikâyet etmek üzere bir Sırp heyeti İstanbul’a geldi ve padişahın müdahalesi için yalvardı. Padişah, Sırbistan’daki durumun yatıştırılması için gereken emirleri verdi. Fakat Sırbistan’daki yeniçeri dayıları padişaha yapılan bu şikâyete öfkelenerek Knezlerden birkaçını öldürdü. Bu olay üzerine Sırlar, yeniçerilere karşı silahlı direnişe başladı. Ardından Dağlılar da milli bir intikam için silahlıydı. Yanko Katiç, Vaso Çapariç ve özellikle Kara Yorgi adlarındaki liderlerin etrafında toplandı. İlk isyan hareketi 1804 yılında Şubnitsa Köyü’nde baş gösterdi. Kısa süre sonra bütün Sırbistan’da isyan başladı ve kalelere saldırı yapıldı. Müslümanlar kalelere sığındı, fakat kaleler çok fazla dayanmadan teslim olmaya başladı. İlk önce Böğürdelen Kalesi, ardından Pasarofça ve Semendire de teslim oldu. Bu isyan başlangıçta padişaha ve merkezi Osmanlı idaresine karşı bir isyan niteliği taşımıyordu, yerel yeniçerilere karşı yapılmış bir isyan şeklinde başlamıştı. İstanbul’dan, Bosna Valisi Bekir Paşa’ya Sırbistan’daki

durumun kontrol altına alınması ve yeniçeri zorbalarının dağıtılması emri verildi. Bekir Paşa, Belgrad’a geldi ve halk tarafından sevgi gösterileri ile karşılandı. Belgrad Kalesi teslim oldu ve yeniçeri dayıları idam edildi.

Kara Yorgi, iri yarı, eskiden domuz tüccarlığı yapmış, daha sonra dağa çıkmış ve ardından Avusturya ordusunda görev yapmış biriydi. Kara Yorgi, kendiliğinden başlamış olan savunma hareketlerini sistemli hale getirdi. Yeniçerilere karşı Balkanların klasik savaş taktiği olan gerillayı kabul etti. Sırp çeteleri dağlara, ormanlara sığındı. Yolları, hanları ve küçük istihkâmları basarak, yeniçerileri şiddetli bir mücadeleye mecbur etti. Bu taktik, yeniçeri düşmanı bazı Müslümanları da yardıma sevk etti. Bekir Paşa’nın Belgrad’ı alması ve temizlemesi sonrası isyanın aslında son bulması gerekiyordu. Fakat asiler dağılmamakta ısrar ediyor birkaç madde öne sürüyorlardı.

1) Belgrad muhafızı paşanın maiyetinde Sırp milleti tarafından bir vekil bulunacak ve kalenin müdafaasında 1500 Sırp bulunacak,

2) Genel af ilan edilecek,

3) Eski vergiler istenmeyecek,

4) Yeniçerilere karşı olan savaşta yapılan masrafları padişah ödeyecek,

5) Kiliselerin tamirine, çan çalınmasına ve haç takılmasına müsaade edilecek.

Sırp asileri, bu istekleri Macaristan’da yaşayan büyük papazlarının tavsiyesi üzerine belirlemişti. Bu papazlar muhtar, hatta bağımsız bir Sırbistan için çalışmanın zamanı geldiğine inanıyordu. Bu maksatla Sırp isyanın idaresine karışmışlardı. Osmanlı Devleti, Sırlara bu şartlarının kabul edilmeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Kara Yorgi önderliğinde Sırp Meclisi (Skupçina) toplandı. Skupçina’da Kara Yorgi, “baş knez” tayin edildi ve bağımsızlık elde edilene kadar Osmanlı Devleti ile Sırbistan arasında savaş kararı alındı. Bu sırada Rusya, 1806-1812 savaşının başlangıcında Eflak-Boğdan’a girmişti. Çar, Sırp asilerine Osmanlılara karşı birlikte savaşmak için anlaşma teklifinde bulundu. Rusya’nın mezhep kardeşliği (Ortodoks) ve Slavist politikalarından dolayı Sırları desteklemesi doğal bir süreçti. Sırlar, Ruslardan yardım görmeye başladı. Çarın özel elçilerinden birisi Belgrad’a yanında Rus subayları ve görevlileri ile birlikte gelmişti ve isyanı denetliyordu. Çarın yardım ve teşviki bütün Sırların bir idare altında bağımsız olarak yaşama ümitlerini artırıyordu. Kara-

dağ bölgesindeki Sırlar da isyana katıldı. Kara Yorgi, Napolyon ile mektuplaşmaya başladı ve ona Avusturya’daki bütün Sırları isyan ettirme vaadine karşılık yardımını istedi. Osmanlı Devleti, Sırp isyanının kökünü kazımak için Hurşit Paşa’yı görevlendirdi. Paşa orduları ile Kara Yorgi’yi yenilgiye uğrattı. Kara Yorgi Avusturya’ya sığındı ve Sırlar İstanbul’un onayı ile yeni knez olarak Miloş Obrenoviç seçti.

Avusturya’ya sığınan Kara Yorgi, Prens Metternich’in ayrılıkçılara karşı olan politik tutumu sebebiyle hapse atıldı, bir süre Avusturya’da hapiste kalan Kara Yorgi daha sonra topraklarına dönmeyi başardı. Fakat isyan artık onun beklediği doğrultuda gitmemiş ve Miloş Obrenoviç Osmanlı Devleti ile anlaşmaya varmıştı. Miloş, dağlı bir halk kahramanını iktidarına rakip olarak görmek istemiyordu. 1817 yılında Kara Yorgi yakalandı ve kesilen başı İstanbul’a bir iyi niyet sembolü olarak gönderildi. Bu tarihten itibaren iki aile rakip haline geldi. Sırbistan’ın bağımsızlık serüveni, hanedan haline gelmiş iki aile arasındaki çekişme ile birlikte başlamıştı. Sırbistan’ın bağımsızlığından 1945 yılına kadar krallık, iki aile arasında gidip geldi. Son kral olan Kara Yorgi’nin torunu Aleksandar Karayorgeviç, Yugoslavya’nın Komünist sisteme geçişi öncesi son Kraldı. Bu sebeple sürgüne gönderilmişti. Kara Yorgi ile başlayan Sırp bağımsızlık hareketi, yani bağımsız Sırp krallığı hayali, onun ölümünden sonra gerçekleşmiş ve torunu son Sırp Kralı olarak tarih sahnesinden çekilmiştir.

* Erzurum Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü 4.Sınıf Öğrencisi

Kaynakça

Aslantaş, Selim, *Osmanlı’da Sırp İsyanları: 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar*, Selenge Yayınları, İstanbul 2023.

İnalçık, Halil, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar IV Ayanlar, Tanzimat, Meşrutiyet*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2019.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, V, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.

Nagata, Yuzo, *Tarihte Ayanlar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1997.

Beyza Nur Bölek*

NEHİRLER, MEDENİYETE DOĞRU AKAN SULAR

Coğrafya insanın ve medeniyetlerin hayatında bir kaderdir. Bu kader onu en yukarılara çıkarabildiği, devrin ve dünyanın hâkimi yapabildiği gibi tarih sahnesinden silip yok edebilir. Coğrafya zaman ve mekânın temel unsurudur, coğrafyadan ayrı bir tarih süregelmez, tarih yazımı düşünülemez. Peki, nedir bu coğrafyayı oluşturanlar, dağlar mı, ovalar mı, bozkır mı, nehirler, ırmaklar, göller, denizler, okyanuslar mı? Dikkat ettiniz mi sevgili okurlar, ne çok su ismi saydık, bu bir tesadüf mü? Yoksa bir kader mi?

Basit bir biyoloji bilgisi insanın %70'i su olduğunu söyler, hayatın altın kurallarından biridir susuz yaşanmaz. Ülkeler, medeniyetler, insanlar başlar insanla biter. Yani her medeniyet bir insan gibi doğar, gelişir, olgunluğa ulaşır ve ölür. Temelinde insan olan, insanın oluşturduğu bir organizmadır, devletler, toplumlar ve medeniyetler bir insan hayatının biraz daha uzunudur yaşadıkları süre babında. İnsan suya muhtaç, peki medeniyet suya muhtaç değil mi elbette sıradan tek bir insandan daha, çok daha fazladır muhtaçlığı, bunun için ölür ve öldürür hatta. Tarih boyunca kurulmuş medeniyetler ister Avru-

pa'da olsun ister Asya'da isterse Amerika kıtasında her nerede olursa olsun nehirlerin ve göllerin etrafında filizlenmeye başlamıştır. Çünkü su medeniyeti besler, su ile birlikte tarım gerçekleşebilir, tarımın gerçekleşmesi ve ürünlerin bol olması, sanayi öncesi toplumda refah demektir, refah ise peşine zevki katarak gelir, zevk estetiği oluşturur ve estetik medeniyet dönüşür.

Türk tarihinin başlangıcı, bugün modern anlamda Moğolistan ülkesinin bulunduğu geniş ucu bucağı olmayan bozkırdır. Bu bozkır Orhun nehri ve Orhun vadisi ile hayat bulur. Türk tarihi medeniyetinin

başlangıcı olan Orhun, eski Türkler tarafından kutsal kabul edilmektedir, Hunlar göçer olarak nitelendirilmelerine rağmen rota incelendiği zaman yapılan göçlerin Orhun temelli olduğu anlaşılmaktadır. Orhun nehri öyle bir hayat kaynağıdır ki, Türk tarihinin ilk yazılı belgesi olarak bilinen abideler dahi yazarların isimlerinden çok bu nehrin yakınlarında olduğu için Orhun Abideleri olarak literatüre girmiştir. Orhun ve Selenge nehirlerinin birleşim noktası dünyanın, hayatı başlangıcı olarak görülmüştür. Nehirler sadece Türkler için değil, yakın akrabamız Moğollar için de önemlidir. Moğollar, büyük devletlerini kurduktan

sonra ilk kurultaylarını Kerülen ırmağı kıyılarında yapmıştır. Cengiz Han'ın hayatı incelendiğinde onun da yaşamına başlaması bir suyun etrafında olduğu görülebilir, Onon nehri, onun hayatının başlangıcını oluşturur. Fakat Moğollar suya Türklerden biraz daha farklı yaklaşır, suya girmeyi ve yıkanmayı yasaklamışlardır, insanın suyu kirletme hakkı olmadığını düşünürler. Eğer bir kimsenin nehirden su içmesi gerekirse onu ancak ağaçtan yapılmış bir kap ile alabilir. Çünkü ağaç ve su özünde doğanın iki temel maddesidir ve ağacın suyu kirletmediğine inanılmaktadır.

Herkesin daha ilkokul çağından itibaren bildiği iki nehir sistemi hafızamızda yer işgal eder ki özel isimleri dahi vardır bu bölgelerin, Maveräünnehir ve Mezopotamya. Maveräünnehir, Amu Derya ve Sır Derya yani aşına olduğumuz adı ile Seyhun ve Ceyhun nehirlerinin arasındaki bölgedir. Arap coğrafyacılar buraya iki nehir arası diye isim vermişlerdir. Bir diğeri ise Fırat ve Dicle'nin geçtiği Ortadoğu'nun kalbinin attığı, hatta ülke bayraklarına dahi esin kaynağı olmuş olan Mezopotamya. Bu satırlarda biraz Asya'dan bahsedelim, ne de olsa güneş doğudan doğar. Bugün Orta Asya olarak bildiğimiz coğrafya, yapısı itibarıyla bozkırların ve çöllerin hâkim olduğu, buna rağmen Allah'ın insanlara cennetin bir parçasını göstermek için dünyada var ettiği iki hayat ve bereket kaynağı suyuna ev sahipliği eder, Seyhun ve Ceyhun'a. Bu iki nehir Orta Asya medeniyetlerinin kurulma yeridir. Türkistan olarak isimlendirecek bu coğrafyada, Türklerin ve daha sonra Moğolların çıkış yeri olan Kuzey Moğolistan bozkırlarından kopup gelen kavimlerin batıya doğru gidişlerinde gözlerine kestirdikleri ve yaşamlarını idame ettirecekleri alanı oluşturur.

Nehirler etrafına şehirler kurmak, nehir ve göl yatakları üzerine yerleşmek, suya yakın olmak medeniyete varmanın en garanti ve temel yoludur. Maveräünnehir bölgesinde tarih boyunca birçok önemli ve büyük devleti görmekteyiz. Bölgeye Göktürklerden itibaren, Samaniler, Karahanlılar, Gazneliler, Selçuklular, Harizmşahlar, Moğollar, Timurlular, Şeybaniler, Özbekler ve Ruslar hâkim olmuştur. Ve daha birçok küçük büyük devlet ve topluluk Maveräünnehir bölgesinde yaşamış, buraya hâkim olmaya çalışmıştır. Bölgenin iki büyük ve önemli kenti bulunmaktadır. Semerkant ve Buhara, Maveräünnehir'in kültür ve ticaret şehirleridir. Seyhun ve Ceyhun nehirlerinin kolları olan, Zerefşan Nehri, Buhara ve Se-

merkant şehirlerini sulamaktadır. Böylece bu iki şehir topraklarının verimliliği ve suyunun bol oluşu sebebi ile bölgenin cazibe merkezini oluşturmuş, nüfusları devrin şartlarına göre oldukça artmıştır. Elbette bunun bir karşılığı olarak birçok defa istila, işgal ve fetihlere sahne olmuşlardır. Su şehirlere ve Ülkelere medeniyet sağladığı gibi ulaşımı da etkilemiştir. Büyük nehirler kullanılarak ticaret faaliyetleri gerçekleşmiş, su yolları kullanılarak hem taşınan malların maliyeti düşürülmüş, hem de yolda kervanın ve ticari malın başına gelebilecek olan talan ve afetlerin önüne geçilmiştir.

Tarihimizi belirleyen diğer su ve su yollarından bir diğeri ise Hazar Denizidir, aslında göl özelliği gösteren Hazar, büyüklüğü bakımından Karadeniz'e yakındır ve Hazar kıyılarında medeniyetin yeşerdiği kutsal bir topraktır. Hazar ve Hazarı

besleyen nehirler, bugün Kafkasya olarak isimlendirilen coğrafyada yaşayan millet kalabalığını ve çeşitliliğini açıklamaktadır. Bereketli bu topraklar, tarih boyunca birçok millete ev sahipliği yapmış ve buna keza birçok güç tarafından işgal edilmiştir. Hazar Denize dökülen en ünlü nehir şüphesiz İdil nehridir, İdil'in büyüklüğü o kadardır ki, yanında kurulan devlete kendi adını vermiş, bu devletin millete kendi ismi ile seslendirmiştir. İdil nehri kıyısında ve onun bağlantıları çevresinde, tarihte ilk Müslüman Türk Devleti olan İdil Bulgar Devleti meskûndur. Deşt-i Kıpçak ve Sibiryada dediğimiz bugün Rusya'nın hâkim olduğu bölgelerde gerçek ev sahibi olan Türk toplulukları için İrtiş, Yenisey ve Lena kutsal ve büyük nehirlerdir, bölge halkları tarafından dünyanın merkezinden doğduğuna inanılan bu nehirler çevresi yerleşim ve yaşamak için tarih boyunca elverişli olmuştur. Yakut

Türkleri bu nehirlerin misafirliğini binlerce yıldır yapmaktadırlar.

İdil nehrinden bahsetmişken, tarihte Bulgar adı ile bağlantılı bir diğer büyük nehir anmadan elbette olmaz, Osmanlı Devleti tarihine de damga vurmuş olan Tuna Nehri. İdil nehri gibi, misafiri olan millete ismi ile seslendirmiş olan Tuna, doğu Avrupa'nın ekonomisi ve tarihini belirleyen en önemli nehirdir. Bu nehir onun etrafına göç ederek yerleşenleri içinde eritmiştir. Kendi yerleşik kültürünü gelen misafirlerine altın tepside sunmuştur. Avrupa'ya doğru giden kavimler ister Türk ister Slav mutlaka yolları Tuna nehrinde duraklamaktaydı ve Tuna onun yanında mola vereni bir daha göndermezdi. Tuna boylarına göç eden Türk toplulukları zamanla bozkırlı özelliklerini, kültürlerini ve dillerini kaybederek yerel topluluklar içine karıymışlardır. Bugün ki modern Bulgaristan'ın temeli olan Tuna Bulgarları iki yüz yıl içinde Slavlaşmışlardır. Nehirler, su yolları bir topluluğun kültür hayatını baştanbaşa etkileyen, medeniyeti kuran veya yok eden temel coğrafi unsurlardır. Su olmasaydı, insanlar nehirler ve göller etrafına yerleşmeyi hiç öğrenmeseydi eğer, biz bu yazıyı yazabilir miydik? Çöller ve dağlar etrafında dolaşan insan, su sayesinde tarımı öğrenmeseydi, ektikleri ekinler onu doyurmasaydı, siz bu satırları okuyabilir miydiniz? Belki yaşadık ama medeniyet iki bin yıllık bir takiple peşimizden gelirdi.

* Erzurum Teknik Üniversite, Tarih Bölümü 3.Sınıf Öğrencisi

Kaynakça

Blumenberg, Hans, *Kaynaklar, Nehirler, Buz Dağları: İnsanlık Tarihinin Metaforları*. Ketebe Yayınevi, İstanbul 2024.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Mitolojisi 1. Cilt*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.

Taşagıl, Ahmet, *Kadim Türkler: Eski Dünyanın Hakimleri*, Kronik Kitap, İstanbul 2024.

Taşagıl, Ahmet, *Kök Tengri'nin Çocukları: Avrasya Bozkırlarında İslam Öncesi Türk Tarihi*. Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2024.

Turan, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 2014.

Büşra ÇINAR*

BATI KAYNAKLARINDA

ATTILA

(Ο Αττίλας στις δυτικές πηγές)

445 yılında Hun tahtına geçen Kağan Attila'nın sert karakteri, siyasi başarıları, izlediği tutum ve stratejilerin bugün bile hala hayranlıkla anlatıldığı, aynı zamanda Batı kaynaklarına da yansıdığını görmekteyiz. Bizans İmparatorluğu ile sınır komşusu olduklarından ve sıkça dostça veya düşmanca münasebetlerde bulunmalarından ötürü Bizans kaynaklarında Hun İmparatorluğu ve özellikle de Attila ile ilişkiler anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra Kağan Attila'nın Batı dünyasında nasıl bir imaj sergilediği kaleme alınmıştır. Bu incelememizde tüm bu anlatım ve görüşlerin değerlendirilmesi yapılacaktır.

Hun hükümdarı Rua'nın (433-434) ölmesinin ardından Muncuk'un oğulları olan Attila ve Bleda kardeşler yönetimi birlikte ele almış ve yaklaşık yedi yıl beraber yönetmişlerdir. 441 yılında Attila'nın kardeşi Bleda'yı öldürmesi üzerine Hunların tek yöneticisi olmuş ve tüm Hun uruklarını birleştirerek bir konfederasyon haline getirmiştir. Ali Ahmetbeyoğlu'nun kaleme aldığı "Grek Seyyahı Priscos'a göre Avrupa Hunları" adlı eserde Rua'nın ölmesi ile yeni hükümdar Attila ile yapılacak anlaşma için zekâsıyla meşhur hazine sorumlusu Epigenes'da elçilik heyetine katılarak Attila ile görüşmek üzere yola çıkmıştır. Hunlardan İskit olarak bahseden seyyah Priscos, onların Margus şehrinde toplandığını ve Attila'dan bahsederken; **"At üzerindeki Muhteşem İskit Kralı"** şeklindeki tabiri dikkat çekmektedir. Aynı zamanda **"Romalı elçilerin kendi şereflerini hatırlayarak bizzat yayaların atlılarla tartışması gerekmesin diye, aynı teçhizatla İskitlerle görüşmeye karar verdiler"** şeklindeki anlatımda ise Hunların atlarının üzerinden inmeyerek görüşmeleri sürdürdüklerini yazmaktadır. Priscos, Attila ile aynı dönemde yaşamış ve bizzat tanışmış olmasından dolayı yazmış olduğu kaynak tarihçilik için çok önemlidir.

Hunlar ve Roma arasında yaşanan bir mücadelede Romalıların erzaklarının kalmamasından dolayı endişeye düşmeleri üzerine elçi Maksimus'un geri dönmeyi ve eşyaların hazırlanması emrini vermiştir. Bu durumun üzerine Vijilas, Maksimus'un yanına giderek şu sözleri söyledi: **"Acele etmeyiniz. Hunlar kalben iyi adamlardır. Onlarla anlaşmak için biraz maharet ve sabır gerekir. Bu hale bizim ısrar ve inadı-**

mız sebebiyet vermiştir. Hunların sabrını zorladık. Fazla ısrar ettik. Böyle hareket edecek olursak davayı tamamıyla kaybederiz. Ben Atilla'yı bir dakikacık olsun görsen, işleri, çabucak yoluna koyarım. Vakit kazanmak lazımdır. Bunun için de heyet başkanımız olan Maksimus cenaplarının İmparatorumuzdan gizli talimat aldığını ve Atilla ile özel bir görüşme yapması gerektiğini söylememiz kâfi gelir."

Hunların dış görünüşleri, giyim kuşamları ve kullandıkları silahlar hakkında ise şu bilgiler karşımıza çıkmaktadır: Hunlar, kısa boylu, geniş yüzlü, iri kafalı, belirgin elmacık kemikleri ve düşük burunlarıyla tanımlanmıştır. Ayrıca, saçları genellikle kısa olup, kaşları kalın, gözleri badem şeklindedir. Hunlar, kemerle sıkılan pantolonlar, uzun gömlekler, kürkten pelerinler ve börtler giyerlerdi. Aynı zamanda okçuluk

ve süvarilikle tanınan bir kavimdi. Silahları, kılıç ve ok gibi savaş araçlarıydı. Bu giyim tarzı ve silahlar, Atilla'nın önderliğindeki Hun İmparatorluğu'nun savaşçı kimliğini yansıtır.

Wess Roberts'in *"Atilla'nın Liderlik Sırları"* adlı eserinde Hunlardan, ulusal hedefler konusunda bir amaçları bulunmayan, otlaklara bağlı, sürekli göçebe kabileler şeklinde yaşayan ve savaşlarda ise erkeklerin en önde at sürdüğü kadınlar ve çocukların ise arkada zafer ganimetleriyle arabalarda yol aldığı şeklindeki ifadeleri yer alır. Bunun dışında Atilla'nın 395 yılında bir arabanın içinde doğduğu, hükümdar Muncuk'un oğlu olduğu, çocukluğunda koyunların üzerine binmeye başladığından bundan dolayı da mükemmel bir at binicisi olduğundan bahsedilir. Bunun dışında halk arasında efsanevi geleneksel yetenekler kabul edilen ve soyluluk için önemli kabul edilen ok, yay, kırbaç, kılıç ve kement kullanmayı çok iyi bildiğinden bahsedilmektedir. Diğer yabancı kaynaklara bakıldığında Atilla'nın başa geçmesiyle büyük bir gelişim gösteren ve haklarında pek bir şey bilinmeyen Hunlar; kavimler göçünü başlatmış ve Germen kavimleri, Vandal-ları ve Gotları yerlerinden etmişti. Bu göç ile beraber Roma İmparatorluğunun batı kanadı yıkılmış ve Atilla 445 yılı civarında ülkesini kabile konfederasyonu haline getirerek başa geçmişti. Bu tarihlerden itibaren Romalılara karşı Atilla büyük bir dert haline geldiği anlatılmaktadır.

"Atilla, kendi gücünden gurur duyuyor zayıfları hor görüyordu. Kendi gücünü çıktığı avlarda, avladığı kurt ve ayılarla herkese kanıtlıyordu."

Hun tarihinin dönüm noktasına bakıldığında ise Doğu Karadeniz'de yaşayan bu topluluk bugünkü Ukrayna'ya doğru ilerlemiş ve tabii ki bu göçün sebebi ise otlak arayışıdır. Atilla'nın isminin anlamına

Hunlar ve Roma arasında yaşanan bir mücadelede Romalıların erzaklarının kalmamasından dolayı endişeye düşmeleri üzerine elçi Maksimus'un geri dönmeyi ve eşyaların hazırlanması emrini vermiştir. Bu durumun üzerine Vijilas, Maksimus'un yanına giderek şu sözleri söyledi: "Acele etmeyiniz. Hunlar kalben iyi adamlardır. Onlarla anlaşmak için biraz maharet ve sabır gerekir. Bu hale bizim ısrar ve inadımız sebebiyet vermiştir. Hunların sabrını zorladık. Fazla ısrar ettik."

bakıldığına ise Peter Golden'in "Türk Halkları Tarihine Giriş" adlı kitabında yer alan Omeljan Pristak adlı Ukraynalı dilbilimci ve Türkolog'un Atıl/İtil nehri ile ilişkilendirdiğini görmekteyiz. Yine Peter Golden kitabında Avusturyalı tarihçi Maenchen-Helfen tarafından Atilla'nın gücünün abartıldığını ve *"Romalıları için birkaç yıl boyunca bir baş belasından fazla olmuştu ama hiçbir zaman gerçek bir tehlike değil"* şeklinde ifadelerden bahsedilmektedir. Üçü de farklı yüzyıllarda yaşamış olan üç Romalı yazar Ammianus Marcellinus, Priscus ve Iordanes tarafından Atilla'nın ve Hunların nasıl betimlendiklerini ele alan Tunç Türel'in makalesi incelediğimizde bir asker ve Grek seyyahı olan Ammianus Marcellinus'un eserinde Hunlardan şu şekilde bahsedildiği yazmaktadır; *"Azak Denizi'nin (Paulus Maeotis) ötesindeki donmuş okyanusun etrafından gelen Hunlar oldukça vahşilerdir. Doğdukları andan hemen sonra çocuklarının yanaklarına derin yara izleri açarlar; zaman içinde çıkan sakallar da bu yara izleri tarafından engellenir ve bu da büyüdükçe onlara o çirkin hadımların sahip oldukları görüntüyü verir"*.

Yine Ali Ahmetbeyoğlu'nun kaleme aldığı "Tarihi Kaynaklardaki Hun Ve Attila Algısı Üzerine Değerlendirme" adlı eserde Attila'ya dair Priscos'un şu ifadelerine yer verilmiştir: *"... bize ve diğer barbarlara çok tatlı ve leziz yemekler getirildi. Diğer İskitlere ve bize gümüş tabaklarda, Attila'ya ise tahta tabakta et getirmişlerdi. Her cihette mutedil ve kanaatkâr idi. Misafirlere altın ve gümüş kadehler verdiği halde onun kadehi tahtadan idi. Sırtındaki elbiseleri, ayakkabıları, kılıcının kabzası ve atının takımları askerlerinininkinden hiç de farklı değildi. Buna karşı diğer İskit komutanlarının bu eşyaları altın ve kıymetli taşlarla süslü, göz kamaştırıcı idi. Kendisinininki böyle değildi. Yalnız diğerlerinden daha temiz idi."*

6. yüzyılda yaşamış olan Romalı bürokrat Iordanes ise Got kökenlidir ve tarihçilik de yapmıştır. İki eser yazan Iordanes, Roma ve Got tarihini eserlerinde anlatmıştır. Yazmış olduğu Getica adlı eseri Hunlar ve Attila hakkında bilgileri de içermektedir

ve aynı zamanda 451 Katalan Savaşı da detaylarıyla anlatılmıştır. Aynı zamanda bu savaşı detaylı bir şekilde ele alan tek eser özelliğini de taşır. Yazarın eseri taraflı bir şekilde yazdığını da görmekteyiz. Got tarihini yazdığı ve Gotları övme amacını taşıdığından dolayı inandığını veya inanmak istediğini yazdığı düşünülmektedir. Örneğin Hunların kökenlerinin Gotların arasından kovulan cadılarla çiftleşen kötü ruhlarla dayandırmıştır ki bu anlatımın efsanevi olduğu açıktır. Iordanes, Hunların din veya batıl inançlarla da ilgilendiklerini ve Attila'nın Katalan Savaşı öncesi falcılarından savaşın sonuna dair bilgi almaya çalıştığını ve falcıların da savaşı kaybedeceğini gördüklerini yazmıştır.

Dante Alighieri gibi ünlü yazarlar tarafından romanlarda Attila'nın hep lanetlendiğini görmekteyiz. Dante'nin İlahi Komediya eserinde *"Orada Tanrı'nın adil eli uzanıp Attila'yı cezalandırmıştır"*, ifadesini kullanmıştır. USS Pueblo gemisinin komu-

tanı Lloyd Butcher'in Kuzey Koreli tutsaklarını şu itirafta bulunduğu söylenir: *"Attila'dan beri eşi görülmemiş kötülükleri size yaptığımız için bizi affedin."* Alman Libelungen-Lied ise şunları söylemiştir: *"İyilikleri ve zekâlarının bir eşi görülmemiş onların ülkesinde büyük bir hükümdar vardı."*

Hunlar ile Bizans elçilik heyetleri arasında geçen bir sohbete göre Vijilas şu sözleri sarf etmiştir: *"Attila alelade bir insandır. Efendimiz Theodos bir ilahdır. Bir insanla bir ilahın mukayesesini küstahlıktır, ayıptır."* Şeklindeki sözleri üzerine barbarlar olarak adlandırılan Hunlar kahkahalar atarak kendi hükümdarlarının Bizans hükümdarı kadar değerli olduğundan ve bu benzetmenin yani bir insanın bir ilaha benzetilmesinin münasebetsizce bir tavır olduğunu dile getirdiler.

Atilla'nın hükümdarlığı nasıl yükseldiğini anlatan bir efsaneye göre; *"Bleda'nın ölümü üzerine yas tutan komutanlar, kimin hükümdar olacağı konusunda tartışmaya başladılar. Bu toplantı sırasında bir çocuk koşarak geldi ve yakındaki çayırda alev alev yanan bir kılıcın ortaya çıktığını haber verdi. Çocuğun peşinden giden komutanlar, yanan kılıcın Atilla'nın ileri uzattığı eline birden sıçradığını görünce hayrete düştüler. Kılıç öylesine ustalıklarla yapılmıştı ki, bunun ancak bir ölümsüz varlığın eseri 'Tanrının Kılıcı' olabileceğine karar verildi komutanlar aralarındaki tartışmayı bırakıp Atilla'yı hükümdar seçtiler."*

Attila'nın Türk tarihçiler tarafından nasıl değerlendirildiğine bakacak olursak; Attila'nın geleneksel tarih yazımında genellikle silik bir figür olarak kaldığını, modern tarih yazımının etkisiyle de yeniden şekillendirildiğini söyleyebiliriz. Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde ise Attila imajı, genç nesillere örnek olabilecek bir milliyetçi figür olarak sunulmuştur. Attila, cesur, akıllı, azimkâr ve milliyetperver bir lider olarak

tanıtılmıştır. Aynı zamanda Attila'nın savaşçı yönünün öne çıkarıldığı farklı yorumları da ele alınmaktadır. Hüseyin Namık ve Nejedet Sancar gibi tarihçiler, Attila'yı savaşçı bir lider olarak tasvir etmiştir. Bununla birlikte, Attila'nın daha barışçıl bir figür olarak betimlendiği çalışmalar da bulunmaktadır. Macar tarihçi Gyula Moravcsik'in bakış açısında, Attila Roma'yı yıkmadığı için barışı ve düzeni sağlama amacını güden bir lider olarak sunulmuştur. Moravcsik, Attila'yı, Roma İmparatorluğu'nun çöküşünün ardından yeni bir barış düzeni kurmaya çalışan bir figür olarak yorumlamış ve bu da Attila imajının tarihsel bağlama göre nasıl değişebileceğini gösteren başka bir örnektir.

Batı kaynaklarında Attila'nın "Tanrı'nın Kılıcı" olarak anılması, onun bu toplumlar üzerindeki yıkıcı gücünü simgelediğini söyleyebiliriz. Bu unvan, Roma'ya karşı başlattığı seferler ve pek çok bölgeyi istila etmesi nedeniyle ona verilmiştir. Attila'nın Roma İmparatorluğu'nu tehdit etmesi ve Roma'nın kutsallığını hedef alması, Batı'da onu efsanevi bir düşman olarak şekillendirilmesine sebep olmuştur. Roma İmparatorluğu'nun tarihçisi Ammianus Marcellinus, Attila'yı çok güçlü ve korkunç bir lider olarak tanımlar. Marcellinus, Attila'nın halkının savaşçı doğasına ve imparatorluk kurma arzusuna dikkat çeker. Aynı şekilde Bizanslı tarihçi Procopius da, Attila'nın askeri stratejilerini övmüş, onun büyük bir komutan olduğunu belirtmiştir. Procopius'a göre, Attila, ordusunu düzenli ve disiplinli tutarak, Roma İmparatorluğu'nun zayıflayan sınırlarını tehdit etmişti. Batı kaynakları, Attila'yı genellikle korkutucu, acımasız ve barbar bir figür olarak tasvir etmiştir. Ancak bu kaynaklarda Attila'nın askeri stratejileri, savaş dehası ve Roma İmparatorluğu'na karşı oynadığı rol de öne çıkmaktadır. Batılı tarihçiler, Attila'nın Roma'nın zayıfladığı bir dönemde büyük bir askeri tehdit oluşturduğunu, ancak bir

yandan da diplomatik ilişkiler kurarak, imparatorlukla barış yapmayı başardığını belirtirler. Attila'nın hem yıkıcı gücü hem de stratejik zekâsı, Batı kaynaklarında hem korku hem de saygıyı uyandırmıştır.

Batılı kaynakların Attila hakkındaki yorumları, genellikle o dönemin tarihi bağlamı ve Roma İmparatorluğu'nun bakış açısıyla şekillenmiştir. Bu yorumlar, zamanla değişmiş ve farklı açılardan değerlendirilmiştir. Batı'daki tarihçiler, özellikle Roma'nın egemenliğini kaybetmeye başladığı ve barbar akınlarıyla karşılaştığı bir dönemde Attila'yı hem korkutucu bir figür olarak hem de askeri bir deha olarak tasvir etmişlerdir. Roma İmparatorluğu, kendisini yüksek bir medeniyetin ve düzenin temsili olarak görüyordu. Dolayısıyla, Roma'nın düşmanı olan göçebe halklar, genellikle yıkıcı ve barbar olarak tanımlandı. Batı kaynakları, Roma'ya büyük zararlar uğratmış olmasından dolayı, Attila'nın saldırgan yönünü öne çıkarmayı tercih etmiş olabilir. Attila'nın Roma İmparatorluğu'na yönelik saldırıları, çoğunlukla bir tehdit olarak görülmüş, ancak bu bakış açısı Attila'nın hal-

kının, yönettiği topraklarda bir kültür inşa etme ve etkilerini yayma çabalarını gözden kaçırmıştır yorumunu yapabiliriz. Bunun dışında Attila'nın yine Türk tarihçileri açısından da önemli bir yer teşkil ettiği ve farklı dönemlerde Attila anlatımlarının arttınıp zenginleştirildiği görülmüştür.

* Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi

Kaynakça

- Ahmetbeyoğlu, Ali, *Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları*, Türk Dünyası: Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1995.
- Ahmetbeyoğlu, Ali, *"Tarihi Kaynaklardaki Hun ve Attila Algısı Üzerine Değerlendirme"*, Türk Dünyası Araştırmaları, 121(238), 2019, 11-20.
- Brion, Marcel, *Tanrı'nın Kırbağı Attila 'Hunların Gelişi*, Çev.: Ekrem Uğurlu, Parola Yayınları, İstanbul 2016.
- Golden, Peter B., *Türk Halkları Tarihine Giriş*, Çev.: Osman Karatay, Ötüken Neşriyat Yayınları, İstanbul 2012.
- Grousset, Rene, *Bozkır İmparatorluğu Attila/Cengiz Han/Timur*, Çev.: M. Reşat Uzman, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1980.
- Kurat, Akdes Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Küzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1972.
- Roberts, Wess, *Hun İmparatoru Attila'nın Liderlik Sırları*, Çev.: Yakut Eren, İlgı Yayınları, İstanbul 1989.
- Türel, Tunç, "Ammianus Marcellinus, Priscus ve Iordanes'de Attila ve Hun Tasvirleri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 23(23), 2015, 325-345.

PATRİK NİKEPHOROS VE HAYATI

Doğu Avrupa Türk Tarihi açısından oldukça büyük bir öneme sahip olan Breviarium adlı eserin yazarı Patrik Nikephoros Doğru Roma İmparatorluğunun başkenti İstanbul'da aşağı yukarı 758 tarihinde dünyaya geldi. Babası Theodore, dönemin tanınmış muhter ailelerinden birine mensup olup, V. Konstantinos (741-775) döneminde İmparatorluk sekreteri olarak devletin üst kademelerinden birinde görev yapmaktaydı. Kiliseye bağlı dindar bir kişi olarak tanınan annesinin adı Eudoxia'dır. Nikephoros'un babası Theodore ailesinin kökenlerinden dolayı ikonacı bir inana sahipti. Doğu

Roma İmparatorluğu tarihinde büyük tartışmalara ve olaylara sebep olan ikonalar halkı 717'den 812 yılına kadar ikiye bölmüş bulunmaktaydı. Theodore görevdeyken bu dönemde iktidarda olan katı bir İkonoklast yani ikona karşıtı İmparator Konstantinos bulunuyordu. Theodore inancı sebebiyle muhtemelen imparatora ihbar edildi ve görevinden azledilerek Pontus'a sürgüne gönderildi. Fakat daha sonra affedilerek geri çağırıldı ancak muhtemelen yapılan teklifleri kabul etmeyerek inançlarından vazgeçmedi. Hakkında tekrar sürgün kararı verildi ve altı yıl boyunca yaşayıp öleceği Nikea'ya sürgün edildi.

Theodore'nin oğlu Nikephoros çocukluk ve gençliğinde normal denebilecek bir eğitim hayatı yaşadı. Eğitimin bitmesinin ardından babasının ayak izlerini takip ederek İmparatorluk sekreteryasında görevine başladı. Eski İmparator kadar katı ve saldırgan olmasa da ikonoklast olduğu bilenen İmparator IV. Leo (775-780) döneminde görevini sürdürdü. 784 yılında Patriklik makamına getirilen Tarasios'un altında onun emrinde çalışmaya başladı. 787 yılında İkinci İznik konsülünde bulundu ve hükümdarları İmparator VI. Konstantin ve İmparatoriçe Eirene'ye Papa tarafından gönderilmiş olan mektubun Yunanca çeviri-

risini yüksek sesle okudu. Konsülden sonraki dönemlerde birkaç yıl daha görevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Fakat daha sonraki bir dönemde İstanbul'un Anadolu tarafındaki banliyölerde inzivaya çekildiği bilinmekle beraber bunun tarihi hakkında bilgi yoktur. Fakat bu zorunlu veya gönüllü inzivaya çekiliş İmparatoriçe Eirene'nin tüm gücü eline geçirmesi ve İmparator VI. Konstantinos'un kör edilmiş olması ile ilgili bulunması muhtemeldir.

İmparatoriçe Eirene 802 yılında tahttan devrilince Nikephoros İstanbul'a çağrıldı ve başkente gelince kendisine şehrin en büyük düşkünler evi ve hastanesinin

yöneticiliği verildi. Bu yerin ismi kayıtlarda bulunmamaktadır. 806 yılının Şubat ayında Patrik Tarasios vefat etti. Bunun üzerine İmparator I. Nikephoros yeni bir patrik arayışına girdi. Birçok kilise ve din adamı ile görüşmeler yaptı. Ancak bir isim üzerinde istediği fikir birliğini elde edemedi. Adaşı bulunan Nikephoros bu sırada başına getirildiği hastanede görev yapmaktaydı ve onu patrik olarak atamaya karar verdi. Çok dindar ve bilge olduğu bilinmekteydi fakat kendisinin bir din adamı olmayışı ismi üzerinde tartışmaları da beraberinde getirdi. Din adamlığı mesleğini daha önce yapmamış birinin patrik olmasının önünde engeller bulunmaktaydı ve hakkında muhalefet başladı bu muhalefetin başını Başrahip Theodore ve kardeşi Selanik Piskoposu Joseph çekiyordu. İmparator, muhalefete kulak asmadı ve Nikephoros önce Keşiş yapıldı ardından Yardımcı Papaz ve Papaz tayin edildi ve akabinde 12 Nisan 806 tarihinde Paskalya yortusunun kutlandığı Pazar günü kutsanarak Patrik ilan edildi. Keşişlikten başlamasıyla Patrikliği arasında sadece birkaç gün vardı, İmparator I. Nikephoros sayesinde basamakları çok hızlı çıktı beş yıl sonra Bulgarlar tarafından öldürülen adaşı İmparatoru ile aralarında çok iyi bir uyum olduğu görülmektedir. I. Nikephoros 811 yılında öldükten sonra onun yerine geçmesi için I. Michael'e destek verdi Michael 1 Aralık 811 tarihinde tahta çıktı. Fakat I. Michael Edirne yakınlarındaki Versinica'da Bulgarlara yenilip tahtından düşünce Bizans tahtına V. Leo geçti. Patrik olarak İmparatora taç giydirme töreni sırasında yeni İmparator'dan Ortodoksluğa bağlılık yemini almadı fakat yine de taç giydirme töreni yapıldı fakat V. Leo ertelediği bu yemini hiçbir zaman yapmadı.

Doğu Roma İmparatorluğunun yaşadığı Bulgar tehlikesinin en kötüsü Bulgar hükümdarı Krum Han'ın 14 Nisan 814 tarihinde aniden ölümüyle ortadan kalktı bu

olay Doğu Roma İmparatorluğu oldukça rahatlatmıştı. Bunun ardından imparator V. Leo ikonalar konusunda tekrar tetkik ve soruşturma için bir komite kurdu. Bu komitenin soruşturması sonunda İmparator, Patrik Nikephoros'u yanına çağırarak, halkın talebinin ikonaların kalkması olduğunu ve bunu onun gerçekleştirmesini istedi. Fakat aile köklerinden sağlam bir ikonacı inanca sahip olan Nikephoros imparatorun bu isteğine karşı çıktı. Noel günü İmparator ve Patrik arasında herkesin şahit olduğu açık bir tartışma yaşandı. Bunun üzerine ertesi yılın başlarında Nikephoros Patriklik görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Onun yerine Aristokrat sınıftan olan Michael Melissenos'un oğlu Theodotos getirildi. İstanbul'da 815 yılı Paskalyasında Ayasofya'da İmparatorun öncülüğünde bir konsey düzenlendi ve bu konseyde İkona karşısı görüş tekrar benimsendi. Nikephoros bunun üzerine İstanbul'dan ayrıldı ve Chrysopolis'in kuzeyinde kendi inşa ettirdiği bir manastıra kapandı. Fakat burada kalması İmparator tarafından hoş görülmeyle yine kendi inşa ettirmiş olduğu İstanbul'a daha uzak olan Aziz Theodore manastırına taşındı. II. Michael İmparator olunca ona tekrar çağrıda bulunarak eğer ikonalar hakkındaki inançlarını değiştirirse yeniden Patrik olacağını bildirdi. Fakat Nikephoros bu teklifi reddetti ve 828 tarihinde vefat etti.

Patrik Nikephoros'un Çalışmaları

Nikephoros'un matematik, dil ve felsefe üzerine de olmak kaydıyla birçok çalışması bulunmaktadır fakat yazılı eserlerinin birçoğunu teolojik eserler oluşturmaktadır. Bu eserlerini 814 ile 820 yılları arasında kalem almıştır. Teolojik çalışmalarından iki tanesi İkonoklazma döneminde özellik katı ikonoklast İmparator V. Konstantinos'un saltanatında yazılmıştır. Bu dini kitaplarda

V. Konstantinos döneminin devlet için refah ve başarının bulunmadığı felaket bir dönem olduğuna dair tarihsel bilgiler mevcuttur. Ayrıca Nikephoros 'un başlıca iki tarih kitabı vardır. Bunlar Breviarium (Kısa Tarih) ve Kısa Kroniktir. Cyril Mango'ya göre Türk tarihi açısından önemli eseri Breviarium'u emeklilik günlerinde yazmıştır. Bu eser 602 yılından 769 yılına kadar olan olayları içine alan kısa bir tarihtir. Breviarium diye isimlendirilebilecek bu çalışmadan Theophanes'in de istifade ettiği bilinmektedir. Fakat Nikephoros 'un bu eseri yazarken hangi kaynaklardan yararlandığı hususu aydınlık değildir. Ostragorsky'e göre bu eser Theophanes'in tarihinden daha az detaylıdır fakat tarihi değeri bakımından ondan aşağı kalmamaktadır. Ve olaylara bütün halinde daha objektif bir bakış getirmektedir. Kısa Tarih ise Hz. Âdem'den başlamakta ve Nikephoros 'un öldüğü tarihte son bulmakta olan kronolojik bir fihristtir. Kısa Kronik şu dönemlerden oluşmaktadır.

- a) Âdem'den Babil Esaretine kadar eski Ahit kronolojisi.
- b) Cyrus'tan İskender'in fethine kadar Pers kralları
- c) Kleopatraya kadar Ptolemiler
- d) Julius Casesar'dan II. Michael ye kadar Roma İmparatorları
- e) Constantinus Chlorus'un eşleri Theodora ve Helena ile başlayan Roma imparatoriçeleri
- f) Samaradaki 10 İsrail kabilesinin kralları
- g) Büyük Yahudi rahibinin Kudüs den Romalılar tarafından kovulması
- h) Havari Andrew'dan ikonoklast Theodotos'a kadar Konstantinopolis piskoposları
- i) Romanın Papaları
- j) Kudüs Piskoposları
- k) İskenderiye Piskoposu
- l) Antakya Piskoposu
- m) Eski ve Yeni Ahitlerin dini, şüpheli ve belirsiz kitaplarının her birindeki ayetlerin bir listesi.

Patrik Nikephoros, Breviarium'u 602 yılında İmparator olan Phokas'ın tahta çıkması ve 610 yılında tahtından indirilerek öldürülmesi ile başlamaktadır. Uzun bir saltanat dönemine sahip İmparator Heraklios'un dönemini içine alır. V. Konstantinos tarafından oğlu IV. Leo ve İrene'nin evlendirilmesi ile 769 yılında son bulur. Nikephoros eserinde dönemin önemli olaylarını 88 madde altından sırlamıştır. Doğu Roma İmparatorluğunda tahta çıkan İmparatorlar ve iç olaylar Yeşil ve Mavi renk taraftarlarının çekişmeleri, yapılan evlilikler ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun Perslerle, Araplarla, Avarlarla, Hazarlarla ve Bulgarlarla olan ilişkileri ve savaşlarını konu

almaktadır. Bu noktada Breviarium Doğu Avrupa Türk tarihi açısından önem kazanmaktadır özellikle Avarlar ve Bulgarlar olan ilişkiler bu döneme ışık tutmaktadır. 626 yılında Avarlar tarafından İstanbul'un kuşatıldığını aktarmakta olan eser bu konu hakkında çok geniş bilgi vermesi de olayın ana hatlarını kayıt etmiş ve okuyucuya sunmuştur. İmparator Heraklios döneminde Bayan Kağan tarafından Perslerle ittifak halinde gerçekleştirilen bu kuşatmada Avarlar tarafından Slavların kullanıldığını göstermektedir. İmparatorun İstanbul'da bulunmadığı bir dönemde yapılan bu kuşatma dönem Patriği Bonos'un etkin stratejileri sayesinde akamete uğramıştır. Avar-Pers ittifakı dağılmış ve ittifakın dağılması dönemin iki önemli devletinin iç çalkantılara sürüklenmesine sebep olmuş Avarların için Kubrat çıkarak isyan etmiş ve kendisine bağlı kitleyle Büyük Bulgar Devletini kurmuş Pers İmparatorluğunda da Pers soyuları İmparator Chosroes'u tahtından indirerek öldürmüş yerine onun oğlu Seiroes'u hükümdar ilan etmişlerdir. Eser ayrıca Bulgarların siyasi ve sosyal hayatı hakkında da bilgiler içermektedir. Kubrat'ın ölümünden sonra bıraktığı beş oğlunun onun nasihat-

lerini dinlemeyerek dağılmasını aktarmaktadır. Bu dağılma neticesinde beş oğlunun akıbeti hakkında bilgi vermekte olan eser Tuna Bulgarlarının kuruluşuna yani Asparuh dönemine ışık tutmakta ve Bulgarların ilk yerleşim yerlerinden ve nasıl seçildiğinden bahsetmektedir. Ardından Bulgarlar ile Bizans arasında savaşlar ve barışlara değinmiş Bulgar Hanlarından bazılarının isimlerini ve tahttan indirilmelerinden bahsetmiştir. Bulgarların güçlü hükümdarı Tervel Han'ın İmparator Justinian tarafından Sezar unvanının verildiğini aktarmaktadır. İmparator Justinian döneminde Hazarlarla olan ilişkiler de eserin içinde bulunan bölümleri oluşturmaktadır.

* Erzurum Teknik Üniversite, Tarih Bölümü 4.Sınıf Öğrencisi

Kaynakça

- Başta, Şerif, *Bizans Tarihi: Kuruluşundan Yıkılışına Kadar*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2021.
- Daş, Mustafa, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021.
- Diehl, Charles, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, Doruk Yayınları, İstanbul 2022.
- Dikici, Radi, *Şu Bizim Bizans-Byzantium 330-1453*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2022.
- Gregory, Timothy E., *Bizans Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2024.
- Ostrogorsky, Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.

ORTA ÇAĞ AVRUPA’NIN DİLENCİLERİ

Dilencilik, Arapça s-e-l kökünden türeyip; sual, tese’ül, mes’ele, sorma, isteme, dilenme anlamlarına gelip avuç açıp dilenme olarak tanımlanmaktadır. Kelimesinin aslı Farsça “dilenci” anlamına gelen geda kelimesi olup İslam Orta Çağında dilenci, dolandırıcı, şarlatan ve hilebazların topluca kastedildiği benu sasan tabirine de rastlanmaktadır. Tarih içerisinde de dilencilere, sail, geda, cerrar gibi isimler verilmiştir. Genel olarak bazı kimselerin geçim ve ihtiyaçlarını yardım talep ederek karşılamasına dilencilik, bu işi yapana da dilenci denilmektedir. Dilencilığe değinmeden önce Orta Çağ Avrupa’sında yoksulluğu ele alacak olursak sayıları az olmamakla beraber nüfusun %20’sinin yoksul ve evsiz olduğunu söyleyebiliriz.

Yoksul, kapsamlı bir kavram olmakla beraber bu kişilerin büyük bir kısmı iş ya da sadaka bulabilmek için Avrupa’nın yollarında dolaşarak ölmek için yol kenarındaki bir çitin altına kıvrılıyorlardı. Bu kişiler arasında göz bebekleri içine çökük veya göz bebeklerinin içi boş olan görme engelliler, felç geçirmiş olanlar, guatr hastalığı nedeniyle boğazında şişlik bulunanlar, topal olanlar ya da kambur olanlar çok fazlaydı ve bunlar her yerde bulunuyorlardı. Yine yoksul denildiği zaman bu dönemde çocuklar, hastalar, yaşlılar, hacılar, dul-lar, yetimler, öksüzler, engelliler, esirler ve mahkûmlarda bu sınıfa dâhil edilmekteydi.

İrem Sude Kurt*

Bu kişilere maddi ve manevi destek sağlanıyordu. Bu kişiler için hastaneler yapılıyor, dernekler kuruluyor, yiyecek ve içecek yardımı yapılıyor, para dağıtılıyor, manevi destekte bulunuluyordu. Fakat bunlar içerisinde tembellik, serserilik yapan veyahut sahte dilencilik yapan kişiler de vardı ancak onlara halk ve devlet tarafından müsamaha gösterilmiyordu. Buna en güzel örnek Charlemagne'nin 806'da çıkardığı bir kanunname'dir. Bu kanunname: "kendini bölgenizdeki fakirlerle ilgilenen, onları besleyen, onlar başka yerde dilenmesinler, onlara ne şekilde yardım gerekiyorsa yardımda bulunun" diye emretmiştir. Fakat el-

leriyle bir iş yapabilecek durumda olanlara ve bunu yapmayanlara sadaka verilmemesini söylemiştir. Başka bir örnek de Dindar Louis'in 820'de yayımlanmış olduğu kanunname'dir. Dilencilerin ve fakirlerin gözetilmesi için görevliler atandığı görülmektedir. Böylece sahtekârlık yapanları engelleyip önüne geçmeye çalışılmıştır.

Orta Çağ Avrupası'nda dilenciler üç gruba ayrılmaktadır. Bu grupların ilki fiziksel olarak yetersiz olanlardır. Bu kişilerin arasında zihinsel engelli, görme engelli, işitme engelli, yaşlılar, kamburlar, cüzzamlılar, epilepsi hastası olan gibi doğuştan ya

Yoksul, kapsamlı bir kavram olmakla beraber bu kişilerin büyük bir kısmı iş ya da sadaka bulabilmek için Avrupa'nın yollarında dolaşarak ölmek için yol kenarındaki bir çitin altına kıvrılıyorlardı. Bu kişiler arasında göz bebekleri içine çökük veya göz bebeklerinin içi boş olan görme engelliler, felç geçirmiş olanlar, guatr hastalığı nedeniyle boğazında şişlik bulunanlar, topal olanlar ya da kambur olanlar çok fazlaydı ve bunlar her yerde bulunuyorlardı.

da sonradan bu hale gelen bireyler bulunmaktaydı. İkinci grubu ise sosyal açıdan değerlendirmekteydi. Dullar, yetim ve öksüzler, sabıkalar, engelli olmuş askerler, yaşlı kadınlar ve hayat kadınları bu grupta yer almaktaydı. Üçüncü grupta ise ekonomik sebeplerden dolayı yoksul olanlar bulunmaktaydı. Bu kişiler ise evsiz veya topraksız olanlardı. Bu gruplar arasında en kalabalık olanlar bu kesimdi. Çünkü bu dönemde tarım teknolojisinde ciddi gelişmelerin olması üretimi artırıp işçiye olan ihtiyacı azaltmıştı ve bu üçüncü gruptaki kişiler işsiz kalmış bunun sonucunda da yoksullaşmışlardı. Bunların dışında açlıktan, kıyafeti, parası olmadığı için yoksul olanlar da bulunmaktaydı.

Tabi yoksulluğu tetikleyen etmenler de vardı. Bunların başında haçlı seferleri, feodal sistemin çöküşü, savaşlar, veba salgını, coğrafi keşifler olmak üzere insanların hayatını ciddi anlamda etkileyen konuların başında gelmektedir. Günümüzde olduğu gibi Orta Çağ Avrupası'nda da sahte dilencilere rastlanmaktadır. Bu kişiler kıyafetlerini çıkartıp saklıyorlar ve soyulmuş, hırsızlığa maruz kalmış gibi izlenim vermeye çalışıyorlardı. Bunlarla da yetinmeyip balmumundan ya da yaralı atların yaralarından çibanlar yapıp vücutlarına yapıştırarak hastaymış gibi davranıyorlardı. Bunu yapmalarının amacı duygu sömürsü yapıp karşı tarafı manipüle etmektir. Sahte dilencileri engellemek için bazı yerlerde 'Dilenci Ruhsatı' denilen bir uygulamaya çalışılmıştır. Bu ruhsat gerçek ihtiyaç sahibi olan dilencilere devlet tarafından dilenebilme izni için verilen bir belgedir. Sağlıklı olduğu halde dilenenlerin kulak kıkırdağının dağıldığını ya da deniz aşırı sürgüne gönderildiği de bilinmektedir. Dilenci zulüm gördüğünü ispat etmek için de demir kancalar ve maşalar da taşıdıkları görülmektedir. Burada işkencenin o aletlerle yapıldığı izlenimini vermek için yanlarında taşıdıkları

bilinmektedir. Daha inandırıcı olmaları için ağzlarını gösterip kesilmiş dilin yerine de kesik deri parçası yerleştirip insanları kandırmaktadırlar. Bunların tespit edilmesi ile birlikte teşhir cezası verilmektedir, sahtekârlık yaptıkları aletlerin boyunlarına asılıp halk arasında belirli günlerde gezdirilmesi şeklinde ağır bir şekilde cezalandırılmışlardır.

Kıta Avrupası'na baktığımızda en eski dilencilik yasasının 14. Yüzyılda çıkmıştır. Bu yasada kiliselerin dışında dilencilik yapılması yasaklanmıştır. Dilencilerin de özel bir sembol taşıması ve kayıtlı olmaları şartı getirilmektedir. Yılda iki kez dilencileri kontrol etmekle görevlendirilen bir memur bulunmaktadır. Bu memurun görev tanımı arasında yabancı dilencileri de kontrol edip şehirde üç gün kalmaları gerektiğini ve gittikten sonra bir yıl geri dönemeyecekleri bildirmek ve bunu takip etmekte vardır. Hasta taklidi yapan erkekler ya da hamile taklidi yapan kadın dilencilerde bulunmaktaydı. Bazı dilencileri sahte dilencilerden ayırt etmek için dualar ezberletildiği de bilinmektedir. Eğer bu duayı ezberlemezlerse sahte dilenci olduğu anlaşılarak şehirden çıkarılmaktadırlar. Bunlarla beraber Roma İmparatorluğu'nun son döneminde yaşanan istikrarsızlıkla birlikte ekonomik sıkıntıların da eklenmesi dilencilerin sayısının artmasına neden olmuştur. Doğu Roma'da bunları engellemek için 382'de İmparator Theodosius'un çıkarmış olduğu yasada gerçekten hasta olanlarla sağlıklı olup dilenenleri birbirinden ayrılması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Bunun için incelemeler yapıp sonucunda herhangi bir bedensel engeli olmadığı halde dilencilik yaptığı ortaya çıkarsa onları ihbar edenler bu kişileri köle olarak alacaklarını belirtmektedir. Tabi bu insanlar epilepsi hastası taklidi yapıyorlar, rahip kıyafetleri giyiyorlar, hasta keşiş taklidi yapıyorlar, aynı zamanda da çocuklarını da kullandıkları da görülüyor-

du. Çocuklarını kullanırken de el arabası kullandıkları oluyordu. Bunun sebebi de çocuğun gerçekten hasta veya engelli olduğu izlenimini vererek daha çok sadaka kazanmak idi. Aynı zamanda sakat doğan çocuklarını kullanarak köy köy gezdikleri de, hatta mahkeme kayıtlarından çocukların uzuvlarının kırıldığı ve dilendirildiği de bilinmektedir. 15. Yüzyıla gelindiğinde

ise daha ciddi sorunların başında çetelerin olduğu görülmektedir. Bu çetelerin küçük çocukları kaçırdığı ve kaçırdıkları çocukları tam dilencilere dönüştürdükleri bilinmektedir. Yerel yönetimler ise bu konuda yasalar çıkarmaya çalışıp dilencililiği kontrol altında tutmak istemişlerdir. Venedik ve Ceneviz gibi ülkeler daha geç tarihlerde dilenmeyi yasaklamışlardır. Dileneceklerse

de belirli yerlerde dilenmeleri kararlaştırılmıştır.

Orta Çağ Avrupası'nda Piskoposlar yoksulların babası olarak görülmektedir ve evi de yoksulların evi olarak kabul edilmektedir. Özellikle 6. Yüzyıldan itibaren yoksul listeleri düzenlenmeye başlanıp onlar için aş evleri yaptırılmaktaydı. Bunlarla beraber

sadaka vermek bir gereklilik halini alıyordu. Kilise de bunu onaylayarak sadaka vererek günahlarınızdan kurtulabilirsiniz algısını yaratıp teşvik ediyordu. Bu iş bir süre sonra artık yoksullara yardımdan çıkacak ve günahların bağışlanması için yapılan kutsal bir eylem haline gelecekti. Burada dilenci tarikatlarının da çok büyük bir rolü vardır. Onlar da bu yoksulluk idealini destekliyorlardı. Dilenci tarikatı Avrupa'da 12. ve 13. Yüzyılda ortaya çıkan bir tarikattır. Bunlar kapı kapı dolaşarak sadaka isteyen kişilerdir. Hem sadaka isteyip hem Hristiyanlığı yayarlardı. Çok basit evlerde yaşayıp kıyafetlerinin kötü olmasıyla ünlüydüler. Aynı zamanda paradan uzak dururlar aynı şeyler isterler, ancak kendi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde alırlar fazlasını istemezlerdi. Başta kilise tarafından hoş karşılanmasa dahi sonrasında kilise onları kendi bünyesine kabul etmiştir ve böylece Hz. İsa'nın yoksulluğunun savunulduğu bir kurum haline gelmiştir. Yani bu tarikat yoksulluk fikrini teşvik etmektedir. Bunlara yardım etmek amacıyla bugünkü darülaceze benzeyen kurumlar kurulmuştur. Tabi Orta Çağ Avrupası'nda yoksullara her zaman ve her koşulda yardım eden kurumlar manastırlardır. Çünkü manastırın düşüncesi ne göre yoksullar Hz. İsa'yı temsil ederler bu düşünceyle birlikte yoksullara ayrı bir özen gösterirlerdi. Avrupa'da ortalama her beş kişiden birinin dilenci olduğu ve mahzen tipi yerlerde hayatlarını sürdürdükleri bilinmektedir. Bugün de olduğu gibi kalabalık yerleri ve kalabalık zaman dilimlerini seçmekteydiler. O dönemde bulundukları yerler; kilise önleri, kavşaklar ve pazarların kurulu olduğu bölgelerdi. Buralarda dilencilerin kendi aralarında kurdukları lonca benzeri topluluklar da vardı. Özellikle Ceneviz'de ve İspanya'da bu tip loncaların olduğu bilinmektedir. Bunlar kendi üyelerine hastalık durumunda yardım ediyorlardı ya

da görme engelli olanların ihtiyaçlarını karşılamaya çalışıyorlardı. Görme engelli dilencilerin köpeklerden yardım alarak dilencileri bilinmektedir. Bu dilenciler arasında kadınlar da önemli rol oynamaktaydı. Ruhban sınıfında ise kadının dilenmesini hoş karşılamamakla beraber kadının yeri evidir düşüncesi hâkimdi. Eşini dilendiren erkek ise büyük bir günah işlemiş ve lekelenmiş olduğu kabul edilmektedir. Halk ise dilencilere kötü gözle bakmayarak dilencileri olumlu karşılamaktaydı. Zaten bakıldığında halkın çoğunluğu da alt sınıf olduğu için dilencilere yardım etmek istiyordu. Bu dönemde dilencilik halkın önemli bir ihtiyacını yerine getirmekteydi. İşlenen günahların affedilmesi şeklinde bir olaya da dönüşmüştü. Dolayısıyla onlara bağış yapmak sadaka vermek o dönemde önemli bir yere sahipti. Ne kadar çok sadaka verirsek o kadar çok günahlarımız bağışlanır düşüncesi ortaya çıkmıştı. Sadaka vermek için de daha çok yaşlılar, çocuğu olan kadınlar, görme engelliler, yatalak olanlar ve kötürüm olanlara daha çok sadaka vermeyi tercih ettikleri bilinmektedir. Çünkü bu bireyler çalışamayacak olan bireylerdir. Bakıldığında dilencililiğin Orta Çağ'dan günümüze kadar da geldiğini günümüzde de varlığını devam ettirmekte olduğunu ve aslında toplumun önemli bir kesimini temsil ettiğini de söyleyebiliriz.

* Erzurum Teknik Üniversite, Tarih Bölümü 4.Sınıf Öğrencisi

Kaynakça

Genç, Özlem, "Orta Çağ Avrupası'nda Yoksulluk ve Dilencilik-1", *Akademik Tarih*, 2020, <https://www.akademiktarihtr.com/ortacagdadilencilik1/>

Genç, Özlem, "Orta Çağ Avrupası'nda Yoksulluk ve Dilencilik-2", *Akademik Tarih*, 2020, <https://www.akademiktarihtr.com/ortacagdadilencilik2/>

Özcan, Hamdi, *Bir Toplumsal Problem Odağı Olarak Dilenciler*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

Şen, M. Seyit, "Orta Çağ Dilenci Keşiş ve Gezginci Derviş Topluluklarının Karşılaştırmalı Bir İncelemesi", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 19, 2022, 37-65.

ERZURUMUN KADİM GELENEĞİ: 1001 HATİM

Meriem Çakır*

Insanoğlu ilk çağlardan bu zamana kadar “kutsal” ile hep iletişim halinde olmaya gayret etmiş ve bunu türlü amaçlarla farklı şekillerde yapmıştır. Bu iletişimin en önemli vasıtalarından birisi de tören ve ritüellerdir. Bu ritüeller yılın bereketli geçmesi, Tanrının gazabından korunup, cezalarından kurtulmak, arzu ve dileklerin yerine getirilmesini sağlamak gibi çeşitli sebeplere dayandırılabilir.

Yüce yaratıcıya çeşitli vasıtalarla kurbanlar kesilmiş dinsel ve doğaüstü pratikler geliştirilmiştir. Bunlar çeşitli dinlere ve toplumlara uygulanmış ve insan toplum hayatında belirli yer edinmiştir. İnsanlar her dönemde “yüce yaratıcıya” toplu veyahut da bireysel olarak iltica etmek yoluna gitmiş, bunları da sayısız nedenlere gerçekleştirmiştir.

Türkler İslamiyet dinini kabul etmeleri sırasında da çok evvelden var olan çeşitli doğa olayları karşısında sosyal yaşantılarının içinde ritüellere ve törenlere alışık bir toplumdu. İslamiyet’i seçtikten sonra bu ritüellere devam etmiş ve onlara bir kutsiyet atfetmişlerdir. Bu dini törenlerin ve ayinlerin temelinde yatan mistik düşünce ve bunları şekillendiren etkenler kadar önemli bir mevzu da zamandır. Törenlerin ve ritüellerin pratiğine bakılınca onların büyük bir çoğunluğunun belli zaman dilimleri içinde yapıldığı görülmüştür. Özel bir durum yoksa bu törenler genellikle yılın belli bir döneminde ve tüm toplumu kapsayacak şekilde

icra edildiği gözlemlenir. Böyle kitlesel ve muayyen dönemde yapılan ritüeller toplum hafızasına kazınır ve her daim toplum tarafından yaşatılmaya gayret edilirdi.

Yaşamını toprağa ve doğaya bağlı idame ettiren Türkler tarih sahnesine çıktıkları ilk andan itibaren mitolojik inanışlar etrafında evrene müdahale etme düşüncesi içerisinde olmuşlardır. Mitoloji kökenli inançlar ve yapılan dini ritüeller zamanla gelenek, görenek, örf, adetlerle iç içe geçmiş ve yüzyıllar sonra bile yaşatılmaya çalışılmıştır. Gelen yılı karşılamak için, bereket için, felaket ve hastalıktan kurtulmak için sayısız ritüel ve tören geleneğini sürdürmüşlerdir. Bu ritüel ve törenlerde duanın yeri ve önemi çok fazladır. İslam’dan sonra ise Kur’an okuyarak, onu hatmederek Allah’a sığınma gayesi ile yapılan ibadetler çok dikkat çekmektedir. Tabi ki bu eylemleri yapan insan faktörüdür. Toplum nezdinde saygın olan, kabul gören çok kıymetli şahsiyetler ve onların öncülüğünün

ve bunu gelenek haline gelmesini sağlamanın tören esnasında o kişinin mezarı başının mekân olarak seçilmesinin de rolü büyüktür.

Bu bağlamda örneğimiz olan Erzurum’dur. Erzurum’da 1001 Hatim geleneğini başlatan kişi olması sebebiyle Pir Ali Baba da bu mümtaz şahsiyetlerden birisidir. Kaynaklarda Pir Ali Baba’nın kim olduğu, nerede yaşadığı, 1001 hatim geleneğini ne zamandan beri tatbik ettiğini bize bildiren en önemli belge hicri 946 tarihli Arapça bir vakfiyedir. Miladi olarak 1530 -1540 tarihli bu belgede asıl adının Mevlâna Pir Ali olduğu ve 16. yüzyıl başında Erzurum’da ikamet ettiğine işaret edilir. Vakfiyenin tamamında babasından veraset yolu ile birçok köy ve dükkâna sahip, zengin ve muteber bir kişi olduğu aktarılmaktadır. Mevlâna Hüseyin adında bir kardeşi olduğu ve 1001 hatim geleneğinin o dönemlerde de icra edildiği gene bu belgede vurgulanmaktadır. Erzurum’un Tuzcu köyünde ikamet ettiği Osmanlı Devleti Safevi Devleti arasındaki mücadelenin olduğu bu dönemde doğudaki olası bir Şia tehlikesine karşı bu beldenin “Ehl-i Sünnet” olarak kalması için halkı bilinçlendirdiği bilinmektedir. Pir Ali Baba’nın ilim ehli bir zat olması sebebiyle “Pir” onun bölge halkı tarafından verilen lakabıdır. Mezarının bulunduğu yerde bir

dergâh kurmuş, burada şeyhlik makamında oturtulmuş ve uzun yıllar boyunca hizmet etmiştir. Pir Ali Baba’yı araştıran ve ona ait önemli bilgilere ulaşan araştırmacılardan biri Abdürrahim Şerif Beygu’dur. Abdürrahim Şerif Beygu; *“Pir Ali Babanın 1530 -1534 yıllarında Erzurum’da mutasarrıf olarak görev yapan tasavvuf ehli bir kişi olduğundan bahseder.” Pir Ali Babanın mezarı köyün 20 dakika garbında bir tepe üstündedir, taşları yoktur. Pir Ali Baba safiyundan bir zat olup asrının mümtaz adamıdır. Vakfiyesinde şahit gösterdikleri zatlarda kendisi gibi büyük insanlardır.*” diye not etmiştir.

Pir Ali Baba hakkında araştırma yapan Muammer Çelik’in “Erzurum” kitabında dönemin en zenginlerinden olup, sahibi olduğu sekiz köyden dördünün gelirini 1001 hatim okunması için vakfettiği anlatılmıştır.

1001 Hatimin Ortaya Çıkışı

Erzurum’da 1001 Hatim’in ortaya çıkması ile ilgili sözlü kültürün içinde bazı anlatımlar vardır. Bu anlatımlara göre Pir Ali Baba rüyasında birkaç defa Palandöken dağından yükselen bir dumanın Erzurum’u kapladığını görmüş ve Erzurum ulemalarını çağırıp rüyasını anlatmış rüyanın tevi-

lini yapan ulemalar Erzurum’a bir musibet ve bela gelebileceği sonucuna varınca Pir Ali Baba ile istişare yapılmış bu belaların ve musibetlerin kalkması için hatimlere başlanmasını istemişlerdir. Daha bunun gibi birçok anlatım rivayet olarak dilden dile dolaşmıştır. Bu anlatılanların etkisiyle başlayan hatimler bir geleneğe dönüştürmüştür. Pir Ali Baba dergahında vakıf gelirleriyle hafızlar yetiştirilmiş, sayısı 1001 tane olan bu hafızların her birine birer altın verip at sırtında beldeyi dolaştırarak hatimler yaptırılmıştır. 16. yüzyıldan beri süregelen bu gelenek 19. Yüzyılda Ruslarla meydana gelen savaşlar nedeniyle kesintiye uğramış ve yine bir rivayete göre Erzurum’da görevli bir imamın rüyasına gelen Pir Ali Baba’nın “niçin 1001 hatim kesildi? yoksa bu şehrin altını üstüne mi getirmek lazım” diyerek ikaz ettiğini ve bu rüya dilden dile ulaşip müftü Solakzade’nin kulağına geldiği ve ilahi bir rüya olduğuna inanıp bu geleneği tekrar başlattığı bilinmektedir.

Alvar’lı Muhammed Lütfi Efendi’nin (Efe Hazretleri 1868-1956) yaşadığı dönemde de bu geleneğin yaşatıldığı ve divanında şu şiiri de yer almaktadır,

Hafızları 1001 hatim okurlar,
Nur’i Kur’an enharına akarlar,
Nüzul’i merhametgahe bakarlar,
Mevla’ya emanet olsun Erzurum.

Binbir hatim nuru arşı doldurmuş,
Bela musibeti yerden kaldırmış,
Düşmanı kahreylemiş öldürmüş,
Mevla’ya emanet olsun Erzurum.

Kerem’i Kerim’den oldu inayet,
Binbir hatim beldemize kıraet,
Gönlümüze doldu nur’i şeriat,
Mevla’ya emanet olsun Erzurum.

Rabbim hıfz eyleye düşman şerrinden,
Gazap göstermeye berr u bahrinden,
Hususa ki Erzurum’un şehrinden,
Mevla’ya emanet olsun Erzurum.

Günümüzde de bu gelenek Pir Ali Baba’nın türbesinden başlanarak at sırtındaki hafızların, şehrin ileri gelenleri ve halkında olduğu toplulukla gelecek yeni yılın İslam alemini felaketlerden koruması, insanlığa huzur, sağlık, bereket ve hayır getirmesi için Cenabı Allah’a dua ve tazarru da bulunurlar. At sırtındaki hafızlar, Kur’an okuyarak şehrin farklı yönlerine doğru atlarını sürerek hatimlerini yapmaya başlarlar. Tören bu şekilde sonlanırken, bütün toplumun iştirakiyle camilerde hatimler okunur. Sabah ve yatsı namazlarından sonra başlayan bu hatimler bir ay boyunca Erzurum’un çeşitli camilerinde okunur ve duası da Cuma gününe denk getirilerek Erzurum’un en eski camisi olan Ulu Cami’de çok sayıda kişinin katılımıyla sabah namazı kılınır ve ardından Alem-i İslam için çok kapsamlı bir şekilde dua ile sonlandırılır.

* Erzurum Teknik Üniversite, Tarih Bölümü 4.Sınıf Öğrencisi

Kaynakça

Ceylan, Muhammet Nuri, “Erzurum’da Yeni Yıla Giriş Ritüeli: 1001 Hatim”, *Erciyes Akademisi*, C. 35, Özel Sayı, 2021, 697-725.

Kızılgeçit, M ve Akça, E, “Kur’anın Hayata Yansıması: 1001 Hatim Uygulaması (Erzurum Örneği)”, *Diyanet İlmî Dergisi*, 58(2), 2022, 745-790.

<https://Erzurum.Ktb.gov.tr>

<https://www.erkurum.gov.tr>

Sümeyye Leylek*

Ahmet Yıldırım*

OSMANLI’DA KAÇ PADİŞAH VARDI?

Anadolu Selçuklu Devleti, coşkun bir sel gibi akan Türkmen kitlelerini, devrin tabiri, küffar ile gazaya, uclara yerleştiriyordu. Uclar, İslam devletleri için başlangıçtan itibaren savunma ve sonrası hazırlanan saldırılarda hayati önem arz eden mekanizmalardır. Anadolu Selçuklularının uca yerleştirdiği bir Türkmen kitlesi de Oğuz'un Kayı koluydu.

Tarihin en büyük, tek hanedan ile en uzun siyasi hayata sahip Türk İslam devleti olan Osmanlılar, bir Selçuklu ucu idi. Daimî

olarak Doğu Roma İmparatorluğuna yaptığı gaza faaliyeti ile hem toprak kazanıyor hem de zenginleşiyordu. Gaza faaliyeti sayesinde, Anadolu halkı arasında güçlü bir itibara sahip oluyorlardı. Coğrafyanın devlet kaderindeki tesiri bu olsa gerek. Osmanlılar, İlhanlı baskısından çok uzaktı ve İlhanlılara tabiiyet kâğıt üzerindeydi. Anadolu Selçuklu sultanına ise saygıdan daha ileri bir hisleri yoktu. Eğer, meşhur Karamanoğlu gaza yapabilecek bir coğrafyada olsaydı, biz bugün bu satırları Karamanoğlu için yazacaktık, coğrafya bir kaderdir belki de.

Gelişen ve büyüyen Osmanlı, Rume- li'ye yerleşiyor bir nevi Avrupalı olmaya başlıyordu. Yıldırım Bayezid tahta 4. Osmanlı hükümdarı olarak çıkmıştı. Doğuda ise Cengiz Han fırtınasından 150 yıl sonra bir fatih daha kendini gösteriyordu. Bu kişi Yıldırım Bayezid için sıradan bir "Emirden" daha fazlası değildi. Timur'un asillik hevesi hiçbir zaman olmadı, fakat o, Türklerin beyi, Müslümanların Emiri olma iddiasındaydı. Yeryüzü iki hükümdar için küçüktü, kaçınılmaz son 1402'de Ankara ovalarında kendini gösterdi. Türk ve Müslüman iki süper güç kılıçlarını çekmişlerdi. Bir tarafta batı

Türklüğü bir diğer tarafta ise doğu Türklüğü, talih doğunun son güneşine parladı ve Ankara'nın galibi Emir Timur, Yıldırım Bayezid ise Osmanlı tarihinde ilk ve son kez esir edilen sultan olmuştu. Ankara savaşında Yıldırım Bayezid'in oğulları da vardı. Fakat savaşın kaderi tayin olunmaya başladığında, onlar savaştan çekilmişlerdi. Bir diğer oğlu, Mustafa Çelebi savaş meydanında yaralanmıştı. Yıldırım Bayezid, bu oğlunun akıbetini Emir Timur'dan öğrenmesi için istekte bulundu. Savaş meydanı arandı, tarandı fakat Mustafa Çelebi bulunamadı. Onu tanımayan bir askerin kölesi olmuş-

tu. Semerkant şehrine kadar götürülmüş, burada tam 18 sene köle olarak kalmış ve sonra özgürlüğünü alarak Anadolu ya dönmüştü. Fakat talih onu Düzmece Mustafa olarak anılmaya mahkûm etmişti.

Fetret Devri başlamıştı. Bu dönem okullarımızdaki tarih kitaplarında padişahsız boş bir dönem olarak geçer, bu doğru mudur? Yıldırım Bayezid oğullarından Süleyman Çelebi, Edirne sarayında yanında vezir Çandarlı Ali Paşa ile birlikte saltanatını ilan etmişti. Gelibolulu Mustafa Âli, Künhü'l Ahbar isimli eserinde, Süleyman Çelebi'nin adının hutbelerde okunduğu tam bir sultan olduğunu yazar. Süleyman Çelebi 1402-1411 yılları arasında saltanat sürmüştür. Onun ardından kardeşi Musa Çelebi 1411-1413 yıllarında saltanata geçmiştir. Fakat o sırada Bursa sarayında sultanlık iddiasında Mehmed Çelebi de bulunmaktadır. 1403 yılında 8 aylık bir süre içinde Emir Timur'un fermanı ile bir diğer kardeş İsa Çelebi de adına hutbe okutmuştur. Fakat bunların içinde gerçekten Sultan tabiri olunabilecek elbette Süleyman Çelebidir.

Peki, bu saltanat süreleri neden Osmanlı tarihine girmedir? Mehmed Çelebi tüm kardeşlerini alt ederek saltanatı kendinde I. Mehmed sanı ile olarak topladıktan sonra, bir ferman çıkardı ve bu ferman da padişahlığın babadan oğla geçerek meşru olduğunu iddia etti. Bu durum, o dönem için doğru bir adımdı. Çünkü kendisi tek başına tahta çıkmış, soy ve saltanatın kendi kolu üzerinden giderek meşruiyetini geleceğe kanıtlamak ve bu çatışmalar ile geçen dönemin üstünü örtmek istemişti. Padişahlığın babadan oğula geçmesi kanunu, III. Mehmed'e kadar sorunsuz devam etti. Fakat sultanın genç yaşta ölmesi ile henüz çocukları olmayan ve kendileri de çocuk yaşta olan iki şehzade hayattaydı. Ahmet ve Mustafa, talih yaşından ötürü Ahmet'e güldü ve I. Ahmet sanı ile padişah oldu. Fakat henüz çocuğu olmayan sünnet

dahi olmayan sultanın kardeşine, kardeş katli yasasını tatbik etmesi Osmanlı soyunu yok edebilirdi. Bu sebeple I. Ahmet ile birlikte kardeş katli kanunu ilga edilmiş oldu. Saltanat artık babadan oğula değil, kardeşten kardeşe de geçebiliyordu. Farkında olunmuş mudur bilinmez ama böylece Çelebi Mehmed yasası da ilga edilmişti. Son dönem Osmanlı padişahları da kardeşleridir. Mecid oğulları olarak tarihteki yerlerini almışlardır. Peki şimdi sormak istiyoruz, Osmanlı devri saltanatı kadim tarihteki yerini aldı. Cumhuriyetimiz de 101. yaşını kutladı. Şu anda hiç kimse, Çelebi Mehmed'in meşruluğunu tartışmadığına göre, o zaman biz neden Süleyman Çelebi'ye tarihteki hak ettiği payeyi Sultan I. Süleyman olarak vermiyoruz?

Osmanlı Devleti'nin sizce hala 36 padişahı mı var?

* Erzurum Teknik Üniversite, Tarih Bölümü 4.Sınıf Öğrencileri

Kaynakça

Afyoncu, Erhan, *Osmanlı Padişahları*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2024.

Afyoncu, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2024.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, II, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.

Worringer, Renée, *Osmanlı İmparatorluğunun Kısa Tarihi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2023.

GULAM SİSTEMİ VE EMİR PORSUK

Türkmenler arasında bir söz yaygındı: **“Selçuklular kardeş olup, kardeşiz deyip, memlekete ve halka bir faydaları dokunmadı”**. Var oluşumuzun eşsiz kaynağını oluşturanlardan bu sözü duymak garip gelebilir. Peki, bunun nedenleri neydi? Selçuk oğulları, hakikaten memlekete fayda etmediler mi? Bunun için biraz Türkmenler denilen göçerlerle düzenli devlet ordularının, yerleşik köylü ile göçebe çobanın hikâyesini bilmek gerekli kanaatimizce.

Coğrafyamızın tarihinde 250 yılı aşkın bir zaman dilimine hükmetmişti Selçuklular, kurdukları 5 devlet arasından, herhalde en iyi bildiğimiz Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devletleri idi. Hepsinin ortak özelliği ise bir soydan gelmeleri yani, Oğuz Devleti Subaşı Dukak oğlu Subaşı Selçuk'a nesep etmeleridir. Oğuz Devleti, İbn Fadlan seyahatnamesinden öğrendiğimiz kadarıyla, günümüz standardına yaklaşan bir demokrasi örneğidir (Yabgu, kurultay denen meclise ve emirlere karşı sorumludur, tek

başına karar yetkisi yoktur). Devlet içinde Yabgu'dan sonra gelen en yetkili isim, ordu kumandanı olan Subaşıdır (Başbuğ, Si-pehsâlar, İsfehsâlar, Leşkerbaşı, Emir, Bey) Selçuk ile Yabgu arasında vukua gelen bir anlaşmazlık yüzünden, Selçuk görevlerinden feragat ile Cend şehrine göç etmişti ve burada kendisine bağlı az sayıda asker ve aile efradı ile Cend bölgesinde hâkim olan İslam dinini seçti. Selçuk Bey bilinen dört evlada sahip olup Arslan (İsrail), Mikail, Musa ve Yunus isimli çocuklarından Mikail, o hayatta iken ölmüştü. Mikail'in çocukları meşhur Tuğrul ve Çağrı dedeleri Selçuk Bey'in yanında çocukluklarını geçirmişlerdi. Bu dönemde Selçuk Bey'in yaşlılığı dolayısıyla aile reisliğine büyük evlat Arslan, Yabgu unvanı ile geçmiştir.

Arslan Yabgu, hâkim olduğu Türkmen kütlesiyle, devletlerarası siyasi ilişkilerde söz sahibi olmaya başlamıştı, Samaniler ve Karahanlılar arasında ki çatışmalarda, girdiği ittifaklar ile belirleyici roller üstleniyordu. Bu durum devrin en büyük Türk-İslam devleti olan Gazneli Devleti hükümdarı olan meşhur Gazneli Sultan Mahmut'un da dikkatini çekmekteydi. Ülkesi sınırlarında hayvan sürüleri ile otlaklarda gezen, sınır bilmeyen, hâkimiyet altına alınması zor bu göçer kitlesi, bölgenin yegâne endişe kaynağını oluşturmaktaydı (Bu sebeple eşine az rastlanan bir olay olan iki hükümdarın 1025 yılında toplantısı dikkat çekmektedir. Gazneli Mahmut ile Karahanlı Kadir Han arasında Türkmen meselesinin çözümü konusunda bir toplantı yapılarak kararlar alınmıştır.) Sultan, Arslan Yabgu'ya elçi göndererek ona; *"Biz daim vakit Hinde sefer yapıp gaza sevabına kavuşmaktayız, her kavim bize bu gazaya katılmak için başvururken, sizin başvurmamanız bizi şaşırttı"* demiş ve onu sarayına davet etmişti. Arslan Yabgu'nun Gazneli sarayına gitmesinden sonra, Sultanın ona gücünü ve ihtiyacı halinde kaç asker ile ona katıla-

bileceğini sorması üzerine Arslan Yabgu, biraz gücünü abartmak, biraz da içkinin tesiri ile silahdârından isteyerek eline aldığı bir yay ve üç okunu kavmine göndermesi durumunda toplamda 200 bin atının emrine gireceğini söylemişti. Devrin ve bölgenin en büyük Türk İslam devletinde ise 70-80 bin arası bir ordu bulunmaktaydı. Bu sebeple Sultan tehlikenin farkına vararak Arslan Yabgu'yu tutuklatmış ve Hindistan topraklarındaki Kalincar kalesine hapsedmişti. Arslan Yabgu bu kalede 7 sene esir kalarak sonunda hayatını kaybetmiştir.

Yabgu'nun yokluğunda, liderlik Musa'ya geçmişti, ancak asıl söz sahibi olanlar Tuğrul ve Çağrı beylerdi. Sultan Mahmut'un ölümüne kadar, Selçuklu Türkmenleri çok zor bir hayat yaşamış, devamlı takibe uğramış ve kendilerine yurt aramışlardır. Sultan Mahmut öldükten sonra yerine geçen oğlu Sultan Mesut, şüpheli yapısı ile çevresine güvenmiyordu. Ve aklına, Horasan bölgesinde zor şartlarda varlık mücadelesi veren Türkmenleri orduda istihdam etme fikri gelmişti. Devlet adamlarının aksi fikirlerine rağmen bunu gerçekleştirmiş ve bir fırsat arayan Türkmen kitlelerini harekete geçirmiştir. Türkistan'dan bir sel gibi Horasan'a akan Türkmen kitleleri, Çağrı ve Tuğrul beylerin kanatları altında toplanıyor ve onlar hiçbir şehre, ovaya sığamaz hale geliyorlardı. Bu durumu geç fark eden, babasının siyasi kabiliyetinde olmayan Sultan Mesut son bir umut ile 1038'den itibaren çıktığı Horasan seferlerine son noktayı Dandanakan yenilgisi ile koyuyordu. Dandanakan sonrası Gazne şehrinin güvenilmez olduğunu düşünerek, Hindistan'a göç arzusunu hazinesi ve canı ile ödeyeceğini elbette bilmiyordu. Artık önünde hiçbir engel kalmayan Selçuklular hızlı bir şekilde teşkilatlandı ve bu sürede göçebe özelliklerinden uzaklaşıyor ve hâkim olduğu kadim İran coğrafyasının yerleşik kültürü ve devlet geleneğinden etkilenmeye başlıyorlardı. Selçuklu

ordusu ilk zamanlarda atlı Türkmenlerden, ordu millet özelliğine göre oluşmakta fakat zaman geçip, devlet düzenli ve yerleşik bir sisteme geçince, başına buyruk, boy esasına göre yaşayan Türkmen kitleleri kurucu unsur olmalarına rağmen, ikinci plana atılmaya başlandı. Devlete yeni, sistemli ve dinamik bir güç gerekiyordu. Bu yeni güç, Abbasi Devleti ve Samani Devleti gibi devletlerin ve Selçukluların teşkilat yapısını miras aldıkları Gazneli Devleti ordusunun temelini oluşturan Gulâm sistemiydi. Gulâmlar, savaş esirleri arasından seçilenler veya satın alınan kölelerden oluşturulan askeri ve siyasi işlerde kullanılan, itaati ve yararlılığı fazla olan birliklerdi. Selçuklu Devletinde, gulâm sistemini mükemmelleştiren ve sistemi ünlü eseri Siyasetnamede anlatan ve sisteme son şeklini vererek yürürlüğe sokan kişi ünlü vezir Nizam’ül Mülk’ten başkası değildi.

Gulâm sisteminin kökü Sâsânilere kadar gitmektedir. İslam devletinde ise ilk gulâmlar 673 yılında Türkistan seferine çıkan Halifelik ordusunun kumandanlarından Ubeydullah bin Ziyad’ın ordusuna aldığı dört bin civarı Buharalı Türk okçu birliğidir. Tam anlamı ile gulâm olmasalar da Halifelik Devletinde görev yapan ilk Türkler bu satın alınan okçu birliği olması lazımdır. Abbasi Devleti, Türk gulâmlara oldukça fazla önem vermektedir. Halife Mansur ilk defa ordusunu Türk gulâmlardan kuran halifedir. Halife, ardında tam 40 bin gulâm bırakmıştı. Halife Mutasım ise ünlü Samarra şehrini Türk gulâmlar için kurmuştur (yerli Arap unsur ile karışmasınlar, yerleşik sistemin etkileri olan ticaret hayatına girmesinler, bozkır hayatının getirdiği sert savaşçı özelliklerini yitirmesinler diye bu şehir kurulmuştur. Ayrıca Halifenin, Türk askerler evlensin diye Türkistan’dan kadın köleler aldığı bilinmektedir. Bunun sebebi Türk askerlerinin soylarının bozulmadan, Arap kanı ile karışmadan sürmesi içindir.)

Gulâmlar girdikleri orduda bir anda yükselmekte ve ordunun Emirlik makamlarını kısa sürede almaktaydı. Gulâm sisteminin en meşhur olduğu devlet, elbette Memluk Devletiydi. Her gulâmın sultanlık imkânı olduğu farklı bir hâkimiyet anlayışları vardı. Memlukler ve Eyyubiler’deki kölelerden (Memlukler Tibak adı verilen okullarda eğitim görmektedirler) oluşmaktaydı. Tarihte ilk defa Moğol ordusunu yenen Sultan Kotuz ve onun ordu komutanı olan Baybars birer Memluktü. Gulâmlar, Selçuklu Devleti’nde vuşakhane de denen gulâmhaneler de yetişirler ve başlarında bulunan Nakip ya da Baba ismi verilen görevlilerin idaresinde olurlardı.

Tarihimizde birçok önemli gulâm komutan gelip geçmiştir. Bunların içinde biri vardır ki, bugün Anadolu’da ismini bilmeyen yok gibidir. Fakat tanıyan kim olduğunu bilen de bir o kadar azdır. Adını Porsuk çayına vermiş önemli bir kumandan Emir Porsuk’tan biraz bahsetmek gerek. Aslında bu kadar cümleyi de konuyu Emir Porsuk’a getirmek içinde yazdık diyebiliriz. Porsuk, Gazneli Devleti’nin 1040 yılında Dandananan yenilgisi sonrası Selçuklu tarafına geçmiş belki de satın alınmış bir gulâmdır (muğlak ifadelerin olması bu dönem hakkında kaynaklarda ve çağdaş araştırma eserlerinde maalesef bir belirliliğin olmasından kaynaklanmakta.) Emir Porsuk adına Selçuklu Devleti ve İslam milletleri için çok önemli bir noktada Bağdat’ta rastlıyoruz. Abbasi Halifeliğinin başkenti olan Bağdat, Büveyhi işgalinden ve Arslan Basasiri zulmünden Halife Kaim’in yardım isteği ile Tuğrul Bey sayesinde kurtulmuştu. Bu sebeple halife Kaim, dünyevi yetkilerini Sultan Tuğrul’a **“Malikul-Meşrik ve Magrib”** unvanı ile devrediyor ve fiili olarak Bağdat bir Selçuklu şehri oluyordu. Bu sebepten şehre, eski bir Türk İslam unvanı olan, askeri vali anlamına gelen Şihne unvanı ile bir görevli atanması gerekti. Emir Porsuk,

Tuğrul Bey tarafından 1059 yılında Bağdat şehrine atanan ilk Şihne olarak tarihe geçmiştir. Emir Porsuk 1063 yılında Hâcib unvanı almıştır. Hâcib, saray teşkilatında görev alan, saray da ki organize edilmesi gereken teşrifat işlerinden sorumlu olan, gerektiğinde ordu komutanı olarak da görev yapan bir görevlidir. Emir Porsuk bu göreve geldikten sonra, Sultan Alp Arslan döneminde Amid unvanı verilerek vergi toplama görevi ile görevlendirilmiştir. Malazgirt savaşına kadar devletin durağan ve teşkilat için önemli yönetim işlerini yapmakta olan Emir Porsuk, Malazgirt savaşı sonrası daha çok askeri sahaya kaymıştır. Emir Porsuk’un bu görevleri yapmasının sebebi, Selçuklular teşkilatlı bir devlet halini aldıklarından sonra, gulâm sisteminin etkisi sayesinde idari işlere, (Sahib-i Divanlar, Emir-i Çaşnigir, Emir-i Candâr, Emir-i Meclis, Emir-i Taştdâr, Emir-i Ahûr, Emir-i Silah, Emir-i Perdedâr, Emir-i Camedâr, Emir-i Hâres, Sipahsâlar, Hacib, Şarabdâr, Devetdâr vb) sadece gulâmları atamışlardır. Bu durum yazımızın başında da dikkat çektiğimiz Türkmen kitlelerinin hoşnutsuzluğunun sebebidir.

Emir Porsuk, askeri faaliyetlerine girişme dönemi Sultan Melikşah’ın zamanına denk gelmektedir. Bu dönemde, Arslan Yabgu’nun oğlu olan ve babasından miras alması gereken Yabguluk vazifesini alamadığı için Mikail oğullarına dargın olarak isyan hareketine giren fakat Alp Aslan ile olan taht mücadelesini kaybeden Kutalmışın oğulları arasındaki Anadolu hâkimiyeti mücadelesine karıştığı görülmektedir. Ayrıca Süleyman Şah’ın Suriye Meliki ve Sultan Melikşah’ın kardeşi olan Tacüd’devle Melik Tutuş ile olan mücadelesinden sonra ölmesiyle İznik’te boş kalan Anadolu Selçuklu tahtına çıkmaya çalışan Süleyman Şah’ın vekili Ebu’l Kasım’ı, Melikşah emri ile İznik’ten çıkarmak için iki Anadolu seferine çıkmıştır. Bu seferlerde birçok Anadolu Selçuklu ve arta kalan Bizans kalesini emrinde ki 50 bin asker ile almayı başarmış, Sakar-

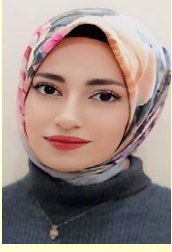
ya nehri boyunca birçok Bizans kalesine saldırılar düzenlemiştir. Emir Porsuk çıkmış olduğu bu iki Anadolu seferinde Türkmenler ve yerleşik ahali arasında özellikle Bizans’a karşı kazandığı başarılar ile şöhret bulmuş bir komutandı. Onun seferlerinin yol güzergâhı olan Sakarya nehri kollarından Timbris çayına halk, bu bölgelerin Türk hâkimiyeti altına girmesinden dolayı fethi gerçekleştiren komutan olarak Emir “Porsuk” ismini vermiştir.

Porsuk, aslında Emir’in adı değildir. Ona, gulâmhane de “baba”nın vermiş olduğu isimleşmiş bir lakaptır. Gulâmhaneler de Türkistan’dan getirilen Türk ve Türkmen çocuklarına eski Türk adetleri mucibince doğa isimleri verilmekteydi. Gulâmlara genellikle Salim Koca’dan öğrendiğimiz kadarıyla, Tigin, Arslan, Böri (Kurt), Pars, Buğra (erkek deve), Boğa, Tonga (kedigilerden yırtıcı bir hayvan), Porsuk, Yagan (fil), Argun, Köpek, Tay, Sungur, Laçın (Şahin), Balaban (avcı bir kuş), Torumtây (yırtıcı bir kuş) ve taş, yağmur gibi isimler verilmekteydi. Emir Porsuk ile beraber Anadolu coğrafyasında birkaç Selçuklu komutanı ismi daha yaşamakta, bunlar Emir Afşin’den Kahramanmaraş Afşin ilçesi, Şehzade Hasan’dan Hasandağı, Aleiddin Keykubad’dan Alanya (Alaiye), Emir Dinar’dan Afyon Dinâr, Emir Sanduk’dan Afyon Sandıklı bunlardan bazılarıdır. Emir Porsuk 1097 yılında, Bâtıniler tarafından suikasta uğrayarak şehit olmuştur.

* Erzurum Teknik Üniversite, Tarih Bölümü 4.Sınıf Öğrencisi

Kaynakça

Ayalon, David, *Memluk Ordusunun Yapısı Üzerine Araştırmalar I-II-III*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2015.
Göksu, Erkan, *Selçuklular: Muhteşem Çağın Mütevazı Çocukları*, Kronik Kitap, İstanbul 2019.
Göksu, Erkan, *Selçuklu’nun Mirası: Gulam ve İktâ (Kölelik mi, Efendilik mi?)*, Kronik Kitap, İstanbul 2017.
Sağlam, Ahmet, *Sorularla Memluk Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2023.
Sevim, Ali ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi: Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2014.
Usta, Aydın, *Sorularla Selçuklu Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2024.

Zehra Sevmez*

MOĞOL TOPLUMUNDA KADIN

Tarihin her döneminde toplumlar kadınlara farklı bakış açılarıyla bakmışlardır. Çoğunlukla kadınlar ev sınırları içinde tutulmuş ve statüleri erkekler tarafından belirlenmiştir. Çoğu toplum özellikle gündelik hayatta kadınları bir birey olarak görmemiştir. Eski Yunan uygarlığından itibaren farklı kültürlerde kadın algısına dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Örneğin, Eski Yunan'da kadınların evden çıkmaları yasaktı ve yalnız başlarına sokaklarda dolaşmalarına izin verilmiyordu. Kanunlar önünde, kadınlar pazarda alınıp satılabilen bir mal gibi görülüyordu. Miras hakkına sahip değillerdi ve kocalarının izni olmadan kendi mallarını yönetme hakları bulunmuyordu. Eski Roma uygarlığında kadınların mülk edinme hakkı bulunmamaktaydı. Bu durum uzun yıllar boyunca devam etmiş, ancak Bizans İmparatoru II. Konstantin döneminde kız çocuklarının annelerinden

miras yoluyla elde ettikleri malları kullanabilmelerine izin verilmiştir. Hammurabi Kanunları'na göre, kadınlar hayvanlardan farksız görülüyordu. Öyle ki, bir kişi bir kızı öldürdüğünde, kendi kızını karşı tarafa öldürülmek veya mülk edinilmek üzere teslim etmek zorundaydı.

Eski Hint uygarlığında kadınların durumu oldukça kötüydü. Kadınlar özgür değildi veya babalarının ve kocalarının ya da oğullarının kontrolü altındaydı. Kadınların kendi başlarına bırakılmaları uygun görülmezdi. Hatta kadınların kocalarıyla birlikte ölmeleri ve cesetlerinin kocalarının cesetleriyle birlikte yakılması gerektiğine inanılırdı. Eğer bir kadın ölmekten korkup kaçarsa, sonsuza kadar lanetleneneceğine inanılırdı. Eski Çin'de de kadınların durumu pek farklı değildi. Kadınlar, kocalarının kölesi olarak görülür ve onların önünde fazla konuşma hakkına sahip olmazlardı. Beraber yemek

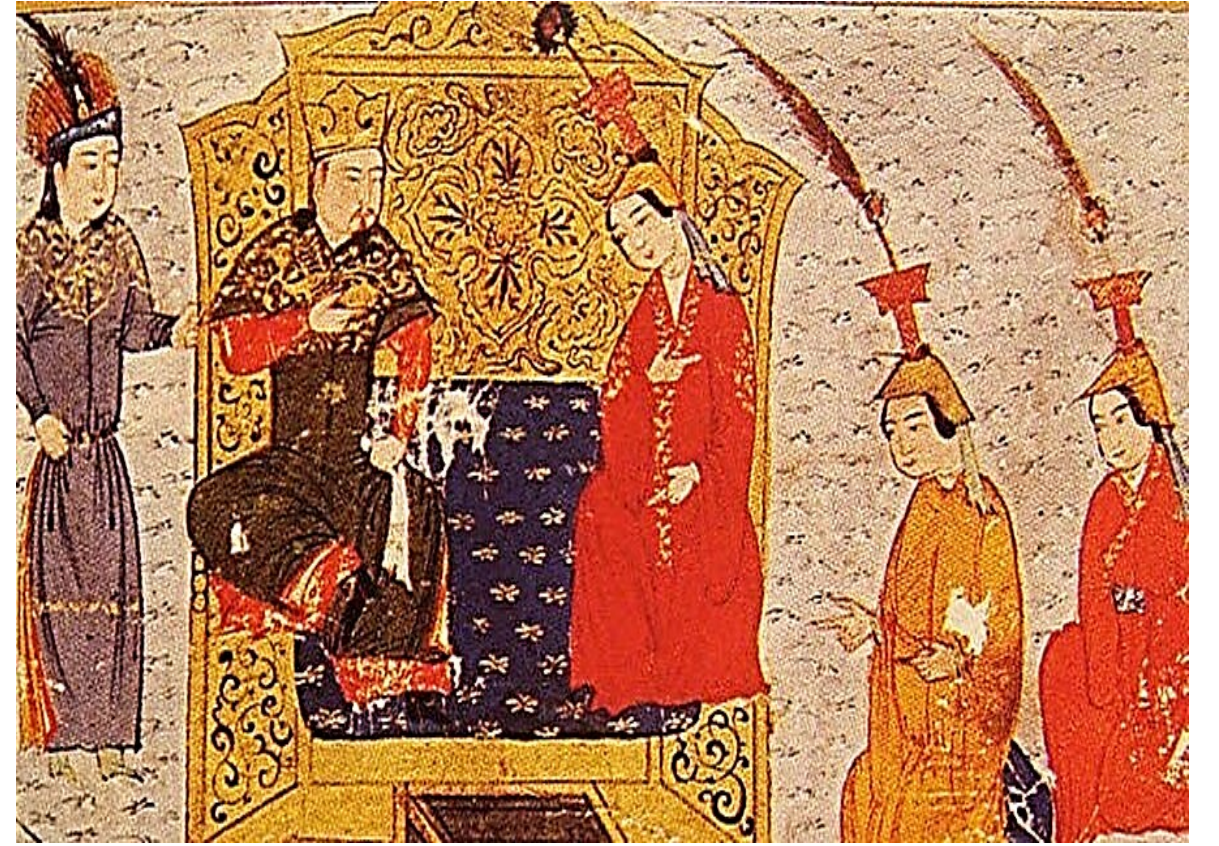

yemezler, sadece hizmet ederlerdi. Doğan çocuklardan kız sayısı fazla olduğunda, son doğan kızlar boğularak öldürülürdü. Dul kadınların intihar etmeleri beklenirdi. Kadınlar isim yerine numara verilerek çağrılırlardı. Yahudiler, kadını lanetlenmiş olarak görürlerdi. Zira Yahudilere göre Âdem`i aldatan kadındı. Hristiyanlıkta kadın, şeytanın insan nefsine yer ettiği bir girizgâh, bir kapı olarak görmekteydi. V. Yüzyılda kadının ruhu var mı yok mu tartışması yapılmış, neticede Hz. İsa`nın annesi hariç, kadının ruhu olmadığı kararlaştırılmıştı. İslamiyet gelmeden önce Arap dünyasında ise kadın hukuku hemen hemen bütün alanlarda yok gibiydi. Eski Türklerde ise kadın diğer toplumların aksine erkeklerle eşit haklara sahipti, hayatın her alanın da yer almış ve bir birey olarak görülmüştür.

Türklerle benzerliklere sahip özellikleri olan Moğol toplumunda kadının yerine bakmak incelemek gerekmektedir. Eski Moğollarda da kadınlar değersizdi ve en alt tabakadan sayılırdı. Öyle ki kabileler arası kız kaçırma hadiseleri çok normal karşılanırdı. Kadınlara çoğunlukla cinsel meta olarak bakılırdı. Moğol toplumunda kadının değerinin bilinmesi ve hak ettiği konuma gelmesi Cengiz Han sayesinde olmuştur. Cengiz Han, Moğol siyasi birliğini sağladıktan sonra "Cengiz Yasalarını" oluşturmuştur. Bu zamandan sonra kadın Moğol toplumunda hak ettiği konuma ulaşmıştır. Seyyah Carpini'ye göre Moğol kadınları terbiyeli olup, dedikoducu değillerdi. Kadınlar, erkekler gibi ata binebiliyor bazıları ok ve yay kullanmada oldukça yetenekliydi. Hem kadınlar hem de erkekler, uzun süre at üzerinde kalabiliyor ve atlarına büyük önem veriyorlardı. Genelde birçok işi kadınlar üstlenirdi; bunlar arasında at arabalarını kullanmak ve tamir etmek gibi erkeklerin yaptığı işler de bulunurdu. Ayrıca bu kadınlar, hızlı ve çalışkan elleriyle tanınırlardı. Marko Polo'ya göre, Moğol kadınları ev işlerinden

sorumluydu ve aynı zamanda mal alım satımı gibi ticari faaliyetlerde bulunuyorlardı. Kadınlar, kocalarına sadık olup, iyi bir eş ve ev kadını olarak görülüyordu. Birlikte yaşayan Moğol kadınları arasında güçlü bir bağ bulunmaktaydı ve birbirleri ile nadiren tartışma yaşardı. Kardeş gibi bir arada yaşar, bazıları çocuk bakar, bazıları yemek yapar ve diğerleri temizlik işleri ile ilgilenirdi. Aknerli Grigor'a göre, Moğol kadınları başlarını altın veya gümüş işlemeli şallarla örter, yüzlerini de bir örtüyle kapatırdı. Bu kadınlar, çok sayıda çocuk doğurur ve çocuklarını büyük bir özenle beslerdi. Uzun ömürlü olan Moğol kadınları, az miktarda yiyecek uzun süre tok kalabilirdi. Rubruk, Moğol kadınlarının sorumlulukları arasında arabaları yönetmek, çadırları kurmak ve sökmek, inek sağmak, yağ ve peynir yapmak, derileri tabaklayıp dikmek, ayakkabı, çorap ve diğer kıyafetleri üretmek gibi görevleri sıralamaktadır. Ayrıca, Moğol kadınlarının erkekler gibi at üzerinde rahatça durabildiklerini belirtir. Kadınlar, kalçalarının üzerine gök mavisi bir mendil bağlar ve başka bir şeridi göğüslerinin üzerine yerleştirirdi. Kiragos, Moğol kadınlarını anlatırken onların sihirbaz olduklarını belirtir. Bu ifadesiyle, Moğollar arasındaki kadın şamanları kastederek tüm Moğol kadınlarının sihirbaz olduğu yanılışına düşmüştür. Bu sihirbaz kadınlar, Ortaçağ Avrupa'sında görülen cadılara benzetilebilir. Moğol saraylarında da cadılık yapmakla suçlanan büyücüler vardı ve bunlar sadece kadınlarla sınırlı değildi; zaman zaman bazı devlet adamları da cadılık yapmakla suçlanıyordu.

Gündelik hayattaki birçok faaliyet kadınların görev alanına girmektedir. Bunun yanında Moğollarda yeri geldiği zaman bazı kadınların devlet yönetiminde etkili olduklarını görmekteyiz. Örneğin Töregene Hatun, Güyük Han tahta geçene kadar tahta vekâlet etmiştir. Cengiz Han döneminde aristokrat kadınların değeri artmış, annesi

Holeun ve baş hatunu Börte, Moğol coğrafyasında büyük nüfuz sahibi olmuşlardır. Holeun'un tecrübeleri, devlet yönetiminde değerlendirilmiş ve siyasi düzenle ilgili tavsiyeleri dinlenmiştir. Ayrıca Moğol kurtaylarına hatunlar da katılarak fikirlerini beyan etmiş ve alınacak kararlarda etkin rol oynamışlardır. XIII. yüzyılın son çeyreğinde Moğol ülkesini ziyaret eden Marco Polo, Kaydu Han'ın kızı Ayyürek'in çok güçlü olduğunu ve Moğol ülkesinde bileğini bükebilecek hiçbir erkeğin bulunmadığını anlatmıştır. Ayyürek, ok atmakta ve kılıç kullanmakta ustaydı, Kaydu ile beraber savaşlara katılmış ve düşman ordugâhına tek başına giderek komutanlardan birini ele geçirmiştir. Marco Polo'nun izlenimlerine göre, Moğol toplumunda aristokrat kadınlar kapalı kapılar ardında yaşamaya mecbur edilmemiş, sosyal ve siyasi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Ögedey Han öldükten sonra devleti bir süreliğine naip olarak eşi Töregene Hatun yönetmiştir. Töregene Ha-

tun çeşitli entrikalarla oğlu Güyük'ü tahta çıkarmıştır. Töregene Hatun'un sırdaşı Arap Fatma Hanım'ın Güyük Han'a büyüler yaptığına dair söylentiler çıkmış, bunun üzerine Güyük Han, Fatma Hanım'ı işkence ederek öldürtmüştür. Kısa süre sonra Töregene Hatun da hayatını kaybetmiştir.

Tuluy'un eşi olan Sorgaktani Beki'de önemli Moğol aristokrat kadınlarından ve çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Ayrıca üç büyük Han'ın (Hulagü, Möngge ve Kubiyal) da annesidir 1248'de Güyük Han vefat edince eşi Oğul Kaymış Hatun boşalan tahta naip olarak oturmuştur. Oğul Kaymış Hatun, tahta çıktığında, Ögedey Han soyundan gelen yeğeni Şiremön veya Güyük Han'dan olma oğlu Kuça'yı tahta geçirme arzusundaydı. Ancak, Güyük Han ile arasındaki anlaşmazlıklar bilinen ve Karadeniz'in kuzeyinde hüküm süren Batu Han ile Tuluy'un eşi Sorgaktani Beki'nin bu durumu kabul etmeleri mümkün olmamış-

Türklerle benzerliklere sahip özellikleri olan Moğol toplumunda kadının yerine bakmak incelemek gerekmektedir. Eski Moğollarda da kadınlar değersizdi ve en alt tabakadan sayılırdı. Öyle ki kabileler arası kız kaçırma hadiseleri çok normal karşılanırdı. Kadınlara çoğunlukla cinsel meta olarak bakılırdı. Moğol toplumunda kadının değerinin bilinmesi ve hak ettiği konuma gelmesi Cengiz Han sayesinde olmuştur. Cengiz Han, Moğol siyasi birliğini sağladıktan sonra “Cengiz Yasalarını” oluşturmuştur. Bu zamandan sonra kadın Moğol toplumunda hak ettiği konuma ulaşmıştır.

tı. Ayriyeten Fransız Kralı tarafından elçiler aracılığıyla kendisine ulaştırılan hediyeleri vergi olarak kabul etmiş, cevaben yazdığı mektupta da Fransızların kendisine tabiiyetini daha açık bir şekilde ifade etmesini istemiştir. Cengiz yasalarının koruyucusu olarak bilinen Çağatay Han, Türkistan bölgesindeki hanlığında kadınların hak ve özgürlüklerine değer vermiştir. Yasakların (Yasa) kadınlara yönelik maddelerinin uygulanmasına özel önem gösterilmiştir. Hem aristokrat çevrede hem de halk arasında kadınlar, Cengiz yasalarının kendilerine sağladığı koşullardan yararlanabilmişlerdir. Çağatay Hanlığındaki toylarda han ve hatunlar başkanlık yapmışlardır. Çağatay'ın birçok hanımı ve kuması olduğu bilinmektedir. İlhanlılarda ise önemli bir kadın şahsiyet Kerayitli Nesturi hatunlarından olan Tokuz Hatun'dur. Tokuz Hatun, Hulagü ile evlendiğinde on altı yaşındaydı. Genç yaşta Moğol hanedanına gelin olarak giren Tokuz Hatun, siyasi tarihte öne çıkan davranışları ve hayat felsefesi haline getirdiği Nesturi inancıyla dikkat çekmiştir.

Tokuz Hatun, eşi Hulagü'nün Ana-

dolu coğrafyasını fethetme görevinde yanında yer almış ve siyasi meselelerde etkin çözümleriyle aristokrat çevrede yüksek bir mevkiye ulaşmıştır. Büyük Moğol hanı Mönge Han, Hulagü'ye meseleleri çözerken Tokuz Hatun'un fikirlerini dikkate alması talimatını vermiştir. Tokuz Hatun, İran ve Anadolu'daki Hristiyan cemaatlerin koruyucusu olarak tanınmış ve kiliseler yaptırmıştır. Bu tutumu sayesinde Hristiyanlar tarafından sevilmiş ve “İnançlı kraliçe” olarak adlandırılmıştır. Tokuz Hatun, eşi Hulagü Han'ı dini bakımdan etkilemiş ve Hristiyanlara ayrıcalık tanınmasını sağlamıştır. Hulagü, Tokuz Hatun'un ricası üzerine Bağdat'taki Hristiyan halkı korumuş, ancak Müslüman halka karşı şiddet uygulanmış ve Abbasi Halifeliği ortadan kaldırılmıştır. Hulagü'nün Hristiyanlara yönelik bu tutumunun arkasında Tokuz Hatun'un büyük bir etkisi olduğu açıktır.

Sonuç olarak, tarih boyunca farklı kültürlerde kadınlara yönelik algılar ve uygulamalar büyük farklılıklar göstermiştir. Çoğu toplumda kadınlar, ev sınırları içinde tutulmuş ve statüleri erkekler tarafından belirlenmiştir. Ancak, bazı kültürlerde kadınlar, sosyal ve siyasi hayatta önemli roller üstlenmişlerdir. Moğol toplumunda, Cengiz Han döneminde kadınların değeri artmış ve kadınlar devlet yönetiminde etkin rol oynamıştır. Tokuz Hatun gibi bazı kadınlar siyasi meselelerde etkili olmuş ve toplumda saygın bir konuma ulaşmıştır.

* Erzurum Teknik Üniversitesi, Tarih Bölümü 3.Sınıf Öğrencisi

Kaynakça

Eren, Ahmet Yasir, “Antikçağ'dan Günümüze Kadın Algısı ve Türkiye'de Demokrasinin Gelişimine Etkisi”, *Social Sciences Journal*, 3(12), 31 Aralık 2017, 2285-2291. Temel, Kenan, *Ermeni Kaynakları ve Seyahatnamelere Göre Cengiz Moğollarının Kültürel Yapısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2015.

Yazıcı, Özge, *Cengizogullarında Kadın*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2018.

